

TRESTNÍ PRÁVO V OBNOVENÉM ZŘÍZENÍ ZEMSKÉM

Karel Malý

Obnovené zřízení zemské (dále OZZ), vydané a vyhlášené Ferdinandem II. roku 1627, představuje v českých právních dějinách významný mezník. Je především, a to plným právem, považováno za ústavní zakotvení podoby absolutistického režimu. Je to však i základní soubor právních předpisů, které pak spolu s Deklaratorií a Novelami upravovaly právní život v českém království až do velkých kodifikací v 18. století. Ústavněprávním normám v kodifikaci obsaženým byla v minulosti věnována mimořádná pozornost, zejména však v 19. století, kdy bylo OZZ stále ještě pokládáno za právní základ vztahu českého státu k habsburské dynastii, a tedy i k habsburskému soustátí, a byli to nejen historici, ale i politici, kteří se významem OZZ intenzivně zabývali.¹ Ostatní obsah zákoníku, svým rozsahem mnohem větší, však jakoby stál mimo pozornost právních historiků, kteří se mu věnovali spíše výjimečně. To platí jak o právu soukromém, tak i veřejném a zvláště trestním. Přitom však právě zde je skryt skutečný obsah proměn, které postihly české vyšší stavy (města mohla i nadále užívat svůj zákoník městských práv z r. 1579) a proměnily jejich právní postavení, zejména vůči panovníkovi a státu.² Jen podrobná analýza právního řádu a změn, které v něm oproti době stavovské nastaly, umožní pochopit, do jakého právního prostředí se tato vedoucí část české společnosti po roce 1627 dostala a jak tato změna právního postavení nutně musela změnit vztah této politické elity k státu i proměnit její právní vědomí.

Avšak ani posouzení právní kontinuity a právní tradice, zejména v souvislosti s tereziánským a josefínským zákonodárstvím, není možné bez znalosti právního řádu doby stavovské, na který tyto kodifikace (jak v oblasti práva trestního, tak i soukromého) buď navazovaly, nebo ho rozhodným způsobem rušily.

Tento příspěvek se zabývá jen částí OZZ, tj. jen právem trestním, a chce tak navázat jak na starší studie autora věnované právu stavovskému³ a na jeho analýzu trestního práva obsaženého v kodifikaci práva městského,⁴ tak i na jeho dílčí statě věnované proměňám právního řádu po Bílé hoře.⁵

1. Systém trestněprávních ustanovení OZZ

OZZ⁶ se hlásí k dělení práva na soukromé a veřejné, ale bližší pohled na ustanovení, řazená podle tohoto ohlášeného dělení, ukazují, že autoři zákoníku měli o podstatě těchto pojmů svérázné představy.

Již v uvozovacím mandátu Ferdinanda II. se prohlašuje, že úmyslem zákonodárce je „[...] *jura privatorum jak nejvíce ji býti mohlo, při starém způsobu zanechati [...]*“, resp. je korigovat a doplnit „[...] *vedle práv našich císařských a jinde v svaté římské říši, též*

v království a jiných zemích Našich obyčejných [...]“ . Obsah zákoníku, vytištěného pod názvem „Register der Tituln, so in dieser Verneuertem Landes-Ordnung zu finden“, pak rozděluje obsah na „Tituli vom Juro publico“ a na „[...] Tituli von denen unterschiedenen Tribunalien des Königreichs, und denen Processen, so vor denselben gehalten (Jus Privatum, u.zw. die Judicialia).“

Obsah první části převážně obsahuje ustanovení ústavněprávní povahy, zatímco část druhá předpisy o soudní organizaci a procesu.

Majetkové právní předpisy, které bychom nejspíše měli očekávat v druhé části, jsou pak v tomto rejstříku zařazeny do zvláštní části a předpisy zjevně upravující veřejnou správu či právní vztahy mezi vrchnostmi a poddanými nikoliv do části věnované právu veřejnému, ale opět do zvláštní části.

Proto nikterak nepřekvapí, že i předpisy trestněprávní jsou zařazeny do zvláštního oddílu na konci zákoníku, počínaje ustanovením R I a konče ustanovením čl. Z VI I. Je tu však také umístěna zvláštní část, do které jsou zahrnuty delikty obsažené již v předešlém stavovském Zemském zřízení („in voriger Landes-Ordnung...“).

Avšak ani tento systém ve skutečnosti není v zákoníku důsledně dodržován a trestněprávní ustanovení nalézáme i na jiných místech, zejména v souvislosti s ustanoveními ústavními, ke kterým zákonodárce neváhal připojit trestní sankce pro případ jejich nerespektování či porušení, a zvláštní oddíl je věnován právu útrpnému, tj. tortuře v člácích R VI až XXVII, ke kterým jsou připojeny tři články (R XXVIII až XXX) o glejtech. V podrobnostech se jimi budeme zabývat v dalším výkladu.

Avšak trestněprávní předpisy jsou obsaženy i v souvislostech dalších – v ustanovení o procesu, o deskách zemských, dědickém právu, lichvě, poddaných apod. Jinými slovy, najít v OZZ ucelený systém trestněprávních ustanovení je nemožné a podobně jako již v starších stavovských kodifikacích jsou trestněprávní předpisy rozptýleny v celém textu zákoníku.

Proto nám nezbyvá než pro přehledný výklad trestněprávních ustanovení vytvořit systém vlastní, který se při respektování právního myšlení tvůrců OZZ pokusí najít vnitřní souvislosti mezi jednotlivými trestními normami a ukázat na jejich souvislosti, shodu či odlišnosti od předchozího práva stavovského.

V zásadě je tak možno, již při prvním pohledu na obsah OZZ, rozdělit právní úpravu trestněprávních ustanovení podle výše či intenzity trestů: na hrdelní delikty, tj. takové, kde je pachatel ukládán obligatorně trest smrti, na delikty, za které pachatel hrozí tresty mírnější, jako např. vězení apod., a dále na trestné činy, které bychom nejspíše mohli označit za správné přestupky, za něž jsou ukládány tresty peněžité.

Toto dělení ovšem nemůže být zcela přesné, neboť tresty v OZZ obsažené jsou leckdy kumulací různých postihů – např. trestu smrti, konfiskace majetku, ztráty cti a v nepřítomnosti pachatele popř. i vyhnanství.

Další možností ke klasifikaci deliktů v OZZ je rozdělení podle objektu trestného činu, tj. podle objektu, proti kterému je čin namířen. Tu se pak dostáváme k tradičnímu dělení na trestné činy politické, tj. takové, které jsou namířeny proti panovníkovi, státu či státnímu zřízení, náboženství a představitelům státního aparátu, a na delikty namířené proti životu a zdraví, vlastnickým právům, včetně vrchnostenských oprávnění pozemkových vlastníků (šlechty), a proti cti a osobnostním právům.

Pro naše zkoumání bude zřejmě nutné obě hlediska kombinovat a podržet se starší klasifikace trestných činů, tak jak byly vytvořeny již v době stavovské.⁷

2. Obecná část trestního práva v OZZ

Na rozdíl od práva městského, které obsahuje obecná východiska pro aplikaci práva před městskými soudy, hlásí se k tradici římskoprávní a současně i k principům práva přirozeného a vedle zásady legální, požadavku dodržování ustanovení zákona, se odvolává i na právo přirozené a na zdravý rozum soudců, něco podobného v takové ucelené podobě v OZZ nenajdeme, resp. principy obecných zásad pro aplikaci trestněprávních norem musíme v textu pracně hledat.

Obecným východiskem pro aplikaci trestněprávních norem, stejně jako celé kodifikace je známá teorie propadlých práv, na kterou se panovník odvolává v uvozovacím patentu vydaném 15. května 1627. Nový zákoník vychází ze zásady, že v zemi má napříště platit jen jedno právo, a to „jednostejné právo“ a jedno náboženství; že sice se má „[...] přirozeného práva a obecného dobrého šetření [...]“, avšak jen panovníkovi náleží moc „[...]rozšíření, změnění, opravení i činění toho, což s sebou jus legis ferendae přináší [...]“.⁸ Starší právo, které bylo obsaženo v soudních nálezech a vedle kodifikací bylo důležitou součástí předbělohorského stavovského práva, podléhá případnému souhlasu panovníka – tj. bude platit jen tehdy, když k tomu panovník dá souhlas a stane se tak „[...] obzvláštní Zřízení Naše [...]“. Ve skutečnosti ovšem vydáním OZZ skončilo nejen svobodné nalézání práva soudy a možnost odvolání na právní obyčej, ale jediným pramenem práva se stal zákon, tj. právo obsažené v OZZ, resp. právní akty panovníka, vydané podle oné zásady, že právo vydávat zákony patří jen jemu jedinému. O podmíněné a na souhlasu panovníka závislé činnosti zemských sněmů bylo již v literatuře pojednáno, zejména v souvislosti s rozбором Deklaratorií a Novel.⁹ OZZ mělo být platné a závazné jak pro všechny stavy, světské i duchovní, tak i pro soudy, a to nejen šlechtické, ale v některých případech i městské. Ty pak byly nuceny i soudní pře zahájené před vydáním OZZ dále vést podle nových předpisů s tím, že rozsudky – ovšem kromě věcí spadajících do práva veřejného – měly být vynášeny podle staré právní úpravy. Základem této právní úpravy je v OZZ uvozovací patent. „A protož všem obyvatelům a poddaným Naším ze všech stavův [...]duchovním i světským, milostivě poroučeti ráčíme, příkazující, aby všickni vůbec, i jedenkaždý obzvláštně, tímto Naším Obnoveným Zřízením Zemským se řídili a spravovali [...] a podlé něho, jakž od Nás publikováno a vydáno bude, všechny soudné věci [...] při všech soudech zemských řízeny a rozsuzovány byly [...]. A pokudžby před publikováním tohoto Zřízení Zemského [...] která věc se zběhla, při soudu však ještě nezašla: tehdy proces právní vedlé dotčeného Obnoveného Zřízení Zemského veden, ortel pak neb veypověď (vymiňující za tím Jus publicum) vedlé předešlých práv vynešena býti má.“¹⁰ V duchu úporné snahy upevnit nový absolutistický režim tak bylo zaručeno, že i případný postih politických odpůrců bude v každém případě realizován podle nové právní úpravy.

Další důležitou otázkou je, nakolik nová kodifikace otevírala cestu k opuštění starších stavovských rysů trestního procesu, zejména pokud jde o soukromoprávní charakter trestního práva, princip ústnosti a veřejnost, zásadu dispoziční a samozřejmě i oficialitu řízení a zásadu inkviziční.

Obecně se má za to, že v OZZ je připuštěno inkviziční řízení vedle řízení akuzálního. V každém případě – podle čl. R II, jak ještě podrobněji ukážeme – se krajské úřady, resp. krajských hejtmani zavazují k povinnému ohlášení osob podezřelých ze spáchání trestného

činu, tedy i v případě, že nebude nikdo, kdo by údajného pachatele obvinil, a i v případě, že by nebylo ani jisté, že trestný čin byl opravdu spáchán.

V tomto ohledu toto ustanovení souvisí s ustanovením čl. F VI, ve kterém se hrozí trestním postihem těm, „[...] *na jejichž právu* [...]“ byl zločin spáchán, když proti pachateli nevystoupil žádný žalobce a oni – např. vrchnosti či představitelé městské správy – neučinili nic pro vypátrání pachatele a jeho potrestání. Jinými slovy je tu uložena obecná povinnost stíhat a vyhledávat pachatele trestného činu bez spoléhání na iniciativu poškozeného – je tu tedy zakotvena zásada oficiality.

V zákoníku nenalézáme žádná zvláštní ustanovení o beztrestnosti nutné obrany, o presumpci nevinu, o postavení obžalovaného v soudním procesu. V celém textu jsou sice u jednotlivých trestných činů, resp. u procesních ustanovení, obsaženy rozptýlené předpisy, ze kterých můžeme rekonstruovat, jak zákonodárci na tyto otázky nahlíželi, ale systém, jaký byl použit, ani vzdáleně nepřipomíná právní úpravu, která je obsažena v Městských právech. Ostatně panovník v uvozovacím patentu přiznává původní úmysl sjednotit právo zemské s městským, ale vylouvá se na „[...] *krátkost času a jiná mnohá zaneprázdnění* [...]“ a slibuje, že se tak stane v budoucnu a že to bude mít „[...] *v milostivé paměti* [...]“. K tomu však, jak známo, nikdy nedošlo.

3. Delikt urážky panovníka – *crimen laese majestatis*

Tento delikt je samozřejmě v celém kontextu zákoníku přímo klíčový, což odpovídá jak době, ve které vznikl, tj. porážce stavů a úsilí panovníka o upevnění otrěsené moci, tak i účelu kodifikace, která měla zajistit obnovení královské moci, potrestat stavovské „rebelly“ a vytvořit účinné překážky pro případ možného pokračování či obnovení stavovského odporu.

Proto nijak nepřekvapí, že intenzita postihu jednání namířeného proti panovníkovi je mnohem přísnější než v době stavovské a že nadto v ustanoveních, jež obsahují popis jednání naplňujících skutkovou podstatu tohoto deliktu, nalézáme řadu trestů postihujících různé druhy skutků, které dostávají podobu útoku na panovníka a na jeho výsostná práva.

Ačkoliv se s deliktem urážky královské důstojnosti shledáváme hned v úvodních ustanoveních zákoníku, obecná formulace tohoto deliktu se v OZZ vyskytuje až v souvislosti s ustanoveními o právu útrpném, tj. v článku R XXXII, kde se výslovně praví: „[...] *my pod tím crimine laese majestatis titulem, aneb pod tou urážkou nejvyššího důstojství, všecko to, aneb všechny ty a jiné věci neb případy míniti a rozuměti ráčíme, coby se jakkoli a kdekoli proti Nám jakožto králi českému, dědicům naším, budaucím králům Českým, aneb proti královskému Našemu kmenu a krvi něco nebezpečného před se bráti, zdvíhati, jednati neb počínati chtělo.*“ Následující článek se pak při vyměření trestu (pokut) i druhů tohoto deliktu (stupňů) odvolává na „Práva Naše císařská“. Tím se zřejmě míní trestní zákoník císaře Karla V. „Karolina“, vydaný pro říši r. 1532.

Odvolání na starší právní úpravu není v tomto zákoníku ostatně ojedinělé – již čl. R XXXI předpokládá, že v případech, kdy nebude v zákoníku dostatečně definován „[...] *všech těch přečinů a vejtupkův způsob a vlastnost*“ [v německém originále je to vyjádřeno slovy „Weil aber alle species Delictorum in voriger Landes-Ordnung nicht begriffen“], mají se použít ustanovení Práv městských. Výslovně se však příkazuje přísné dodržování těch ustanovení, která jsou v OZZ obsažena.

Uvedli jsme již v úvodu, že trestněprávní předpisy jsou namnoze spojeny s ustanoveními ústavní povahy. To platí především právě pro delikt urážky královské důstojnosti, který svým rozsahem a vymezením sice navazuje na dobu stavovskou, na ustanovení posledního Zemského zřízení z r. 1564,¹¹ ale v mnoha směrech ho přesahuje.

Trestný čin urážky královské důstojnosti tak nalézáme v řadě článků OZZ. Hned v čl. A I, ve kterém je zakotvena „dědičná sukcese“ habsburského rodu v Českém království, se prohlašuje za urážku „nejvyšší velebnosti královské“ jednání, kterým by kdokoliv z „*poddaných našich, jakéhoby ti koli důstojenství, stavu, řádu a povolání byli*“ schvaloval či vykládal důvody, kterými stavovští povstalci – rebelové – zpochybňovali „*Naše dědičné právo*“ a stavěli se proti jemu. Trestem je tu ztráta cti, hrdla a statků. Jak je zřejmé, toto ustanovení tak úzce souvisí s čl. A 1 OZZ, o dědičné sukcesi habsburského rodu v království, a reaguje tak i na události stavovského povstání, kdy tato dědičnost byla nejen popřena, ale kdy také byl Ferdinand zbaven trůnu.

Stejný trest hrozí za další jednání, označená rovněž za urážku „nejvyššího důstojenství“ v čl. A IV „O sněmích, a jak ti držáni býti mají“. Trestné jednání tu spočívalo ve svolávání krajských či zemských sněmů, které bylo ve výhradní pravomoci panovníka. Zde jde v podstatě o převzetí ustanovení ze stavovského Zemského zřízení.¹² Výčet jednání, která OZZ zahrnuje pod pojem *crimen laese majestatis*, však pokračuje dále. V ustanovení čl. A VII se zakazuje vytváření opozice na sněmu a zákonodárná iniciativa je považována opět za hrdelní delikt a pachatelé „*jako rebelové a nejvyšší Naší mocnost a důstojenství urážející, na cti hrdle a statku strestáni býti mají*“. Pozdější ustanovení Deklaratorií a Novel z roku 1640 toto striktní omezení nezrušila ani nezmírnila, jen povolila zákonodárnou iniciativu po předběžném souhlasu panovníka a po případném schválení sněmem pak jeho vytištění povolila až po dodatečném souhlasu krále.¹³

Urážka královské důstojnosti však mohla být spáchána i dalším jednáním. V čl. A XI se v případě ohrožení státu brannou mocí či spiknutím (puntováním) ukládá obecná povinnost každému obyvateli království, „*[...]který by takové praktiky vyzkoumal aneb o nich vědomost měl Nám [...] věrně vyjeviti*“. Rovněž se tu ukládá povinnost přispěchat k obraně státu a panovníka, a to opět pod hrozbou trestu za *crimen laese majestatis*. Také neoprávněné najímání vojska, tj. bez souhlasu panovníka, se považuje za rušení obecného pokoje a trestá se opět na hrdle, cti a statku.¹⁴ Poslední ze série článků stíhajících tento delikt je ustanovení „O závazcích a puntování“. Text článku A XIII¹⁵ se odvolává na události, které vedly ke stavovskému povstání. Proto se zakazuje uzavírání jakýchkoli smluv jak v zemi, tak se zahraničními partnery. Pachatelem urážky královského důstojenství je pak každý, kdo by „*[...] proti Nám a budoucím králům a dědicům království, tajně nebo zjevně puntoval, anebo také v nějaké jiné závazky a confederati bez milostivého povolení našeho vydával [...]*“. Reakce na stavovskou konfederaci z roku 1619 je tu zcela zřejmá. Trestem za takové jednání je opět ztráta cti, hrdla a statku.

Obsahem deliktu urážky královské důstojnosti se podrobně zabývala i „Josefina“ (Hrdelní řád Josefa I., která v artikulu 19, § 6 za zvláštní indicie odůvodňující postih podezřelého považovala projev nepřítelství „*[...] proti těm lidem, které svému Pánu, neb Knížeti Země věrně a uctivě sloužejí, nepříteli dané návěští neb pomoc s braní neb spíží neb potravou, s ním mající korespondenti, vroucná pochvala nepříteli a pohrdání neb tupení Knížete Země, důvěrnost s lidmi Nepříteli, vědomé zatajení pozdvižení, vlačnost v věrnosti neb službě panské, nepřetržení rady, která toliko oznámením přetržena býti mohla, skrze*

schůzky od nepřítele přijaté neb připověděné dary etc. [...].“ Jak je zřejmé, „Josefina“ tu dává skutečně úctyhodný rozsah případných záminek k obvinění ze zrady a návod, jak je využít, a současně ukazuje, že se soudní praxe ani zdaleka neomezovala jen na dikci OZZ či Deklaratorií a Novel, umožňující rozšiřující výklad.

Na závěr rozboru tohoto deliktu je nezbytné uvést i ustanovení již shora zmíněných ustanovení Deklaratorií a Novel. K trestu konfiskace majetku za delikt urážky panovníka se vracejí v ustanovení A.a 24, nadepsaném „Ad rubricam o confiscování statků“. Konstatuje se tu, že s konfiskovaným majetkem může disponovat jen panovník. Znovu se tu definuje obsah deliktu jako spojení vzpoury proti panovníkovi a obecnému dobrému, tj. spravedlivému právnímu řádu. Pro případ, že takovému jednání muselo být čeleno ozbrojenou mocí, postihla konfiskace veškerý majetek nejen pachatele, ale celé jeho rodiny a „kmene“. V případě, že nebyl nutný zásah ozbrojené moci, pachatel přišel jen o výtěžky, výnosy a důchody ze svého majetku, a to až do své smrti. Pak se majetek vrátil rodině.¹⁶

Tak byl v OZZ vytvořen trestněprávní základ absolutistické moci, který panovníkovi poskytoval přímo brutální moc zasáhnout proti jakémukoliv útoku na jeho výsostná práva, která si v OZZ zajistil – od spiknutí a pokusu zbavit ho trůnu až po politickou opozici na zemském sněmu. Další kodifikace trestního práva na tato ustanovení navazovala, kupř. „Josefina“ (1707), nebo je přebírala – „Theresiana“ (1768).

V trestním zákoníku Josefa I., nazvaném „Jeho Milosti římského císaře, Uherského a Českého krále etc., Josefa Prvního, Arciknížete Rakouského tec. Pána našeho nejmilostivějšího Nové právo útrpné a hrdelní pro Království české, markrabství moravské a knížectví Slezské, Anno MDCCVIII“ (zkráceně „Josefina“),¹⁷ nalézáme definici deliktu *crimen laese majestatis* v art. 19, § 6.¹⁸ Nelíší se v podstatě od skutkové podstaty deliktu, tak jak je vyjádřena již v OZZ: „*Urážka nejvyššího důstojenství, rebelie, pozdviženost s přísahou, punktování, zrádcovství země, prozrazování, obecného pokoje rušení jest, když někdo nepřátelským způsobem neb zámyslem proti nejvyšší vrchnosti své pánu a knížeti země, jeho radám a vyvýšenosti skutkem neb radou, brannou neb bezbrannou rukou něco předsebere [...].*“

Jak je však z textu ustanovení zřejmé, specifikují se tu podoby trestného jednání a neomezují se jen na ozbrojený útok, ale i na pouhé rady, tedy na návod k takovému jednání. Do ochrany majestátu zahrnuje i královské rady, tedy představitele státního aparátu. Co je však nejpozoruhodnější, je další část textu, která prozrazuje, že v tomto deliktu jde vždy o „*fiskální interese*“, tedy o zájem koruny na konfiskaci majetku pachatele, a panovník si tu výslovně vymíní nejen ohlášení deliktu svému úřadu („*Governo neb vladařství*“), ale i vydání zvláštní instrukce, jak má být v procesu postupováno. Je více než zřejmé, že se tu promítají zkušenosti s majetkovým postihem stavovských „rebelů“ po stavovském povstání.

4. Delikty spojené s výkonem úřadu

Tak jako v době stavovské i pobělohorský stát vytváří či v mnoha případech prostě přebírá systém ochrany svých úředníků, předních představitelů státního aparátu a soudnictví. Ochrana zemských úředníků a soudců je sice v zásadních rysech převzata ze stavovského práva, ale je tu již nyní spojena s ochranou panovníka.¹⁹ Oproti době stavovské, kdy to byly především zájmy stavů, co bylo východiskem této ochrany, nyní je to především

panovník, kdo považuje úředníky za své a sobě oddané služebníky, a proto i útok proti nim splývá s útokem na jeho výsostná vladařská práva. Tuto proměnu zemských úředníků a soudců dokládá kromě jiného i podoba přísahy, kterou jim ukládají čl. A XLII až A XLIX OZZ. Základní obsah a význam přísahy spočívá ve slibu bezpodmínečné věrnosti panovníkovi: „*Já N.N. přísahám Pánu Bohu všemohoucímu, blahoslavené Panně Marii matce Boží, všem svatým a Vám(titul) N.N. jakožto králi Českému a mému pravému dědičnému pánu, Vaší královské Milosti a po Vaší Královské Milosti z Vaší Královské Milosti kmene a krve pošlým, budoucím králům a dědicům tohoto království, věren býti [...]*“²⁰ Typickým příkladem této skutečnosti je tu stíhání deliktu tzv. zrádných cedulí, tedy letákové agitace. Zatímco v ZZ z r. 1564, upravujícím tento delikt v čl. L 15,²¹ jsou objektem útoku „*všecky stavý*“ a páni úředníci a soudci zemští, v čl. T XXXVI OZZ již nacházíme definici tohoto deliktu jinou, která již zvýrazňuje zájem především na ochraně panovníka: „*[...] kdožby na lehkost Našh neb budaucích králův a dědicův království, nebo k potupě a hanbě nejvyšších úředníkův a soudcův zemských, neb kohokoliv z stavův [...] cedule zrádné, nešlechtné neb hanlivé spisoval, neb pokautně metal, kladl, nebo takových cedulí zrádných jakoukoliv příčinou byl [...]*“ Pachatel je trestán smrtí. Podobně jako v právu stavovském je tu v čl. T XXXVII stíháno i pouhé rozšiřování takových cedulí, a to vězením jednoho roku, při dodatečném zjištění, že rozšiřovatel je současně autorem, pak i trestem smrti. Na rozdíl od práva stavovského se tu však nemluví již o trestu čtvrcení. Bez trestní sankce se v čl. T XXXVIII OZZ také ukládá povinnost nalezené cedule zničit.

Také tato ustanovení byla v „Josefině“ podrobněji upravena.²² Trestné je vyhotovení takového potupného psaní, jeho rozšiřování a vyvěšování, a to i v případě, že jeho obsah může autor dokázat: „*[...] byt by to, co v té od něho postavené zrádné cedule se obsahuje, dokázati mohl a chtěl [...]*“ Zvláště je tu zdůrazněno, že se to nepřipouští v případě, že by „*[...] se to našh Vyvýšenosti dotýkalo [...]*“, tedy že by se to dotýkalo samotného panovníka. Důkaz pravdy tu tedy není vůbec připuštěn. Pokud jde o trest, ten je obecně stanoven jako poprava mečem, ale připouští se úprava trestu „*[...]]podle velikosti potupy a osobnosti potupeného na těle [...]*“. V každém případě má být obviněný podroben mučení. Letáky – cedule – mají být spáleny popravčím na pranýři a napadený má být ochráněn na své cti.

Ochrana představitelů státního aparátu a soudců je ovšem v OZZ obsažena i v dalších ustanoveních OZZ, ale je současně spojována s jejich trestní odpovědností, což ve stavovském právu bylo spíše teoretické a bylo uplatněno jen v případě prokázání viny soudci či zemskému úředníku a trestem smrti. Vzhledem k tomu, že žalobce potřeboval jako důkaz pro své tvrzení svědectví „*pánů z lavic*“, tedy přísedících zemského soudu, není znám žádný případ, kdy by k takovému postihu vůbec došlo.²³ Podobně je v OZZ stíháno křivé obvinění menších úředníků, a to v souvislosti s ustanovením o „*Řádu desk zemských*“.²⁴ Za takové neprokázané obvinění se i tu hrozí pachateli trestem smrti a v případě, že by se podařilo obvinění dokázat, pak by usvědčený menší úředník byl popraven. I tu se pro důkaz viny menších úředníků „*ve věci úřední*“ vyžaduje svědectví přísedících zemského soudu. Jiný důkaz je v těchto záležitostech nepřijatelný, neboť „*[...] žádný člověk nemůže přesvědčiti úředníkův menších o věci úřední [...]*“. Také pořádek u zemských desk je zajištěn, stejně jako ve starém českém právu od dob Karlových, drastickým způsobem: za vytažení meče či obnažení nože přijde pachatel o ruku; pokud by prolil krev, pak o hlavu.²⁵

Ochrana věrohodnosti zápisu v deskách je vyjádřena v čl. I IX.²⁶ Pokus vyvrátit platnost zápisu v deskách učiněného, tedy v rozporu se zásadou „*[...] dsky zemské nikto přesvědčiti*

nemůže [...]“²⁷, je trestán 14 dny vězení. Také, jako již v právu stavovském, nesměli úředníci desk zemských sami opravovat případné omyly v zápisech, a to pod hrozbou „[...] ztracení hrdla [...]“²⁸. Pravidla pro napravení případných chyb jsou v zemských deskách pevně stanovena.²⁸ Z práva stavovského²⁹ je tu také převzato ustanovení, které zakazuje žádat o udělení úřadu, který je již obsazen. Trest, v době předbělohorské velmi přísný – trest smrti, ztráty cti a konfiskace majetku –, je tu stanoven již neurčitě tak, že pachatel „[...] nic jiného než těžkého trestání a největší nemilosti dosáhnouti a očekávati nemá“. Jak je zřejmé, nejsou to již stavové, ale panovník, jehož moc by byla takovým jednáním ohrožena, a proto také na něm záleží, jak a s jakou intenzitou pachatele potrestá.

Trestní odpovědnost je výrazně zakotvena v OZZ zvláště u soudců. Je to především u soudců zemských, kteří podléhají trestní odpovědnosti za zanedbání svých povinností a za absenci při soudních jednáních. Pro opakované zanedbání úřadu (trojnásobné) pak po ohlášení viníka panovníkovi jej pro „trvajíc nepilnost a neposlušnost“ čekalo „odpuštění nebo potrestání“. Stavovská úprava tu hrozila jen ztrátou úřadu.³⁰ Přísněji trestné bylo další porušení úřední povinnosti soudců, tj. dávání „rad, návštěví [...] naučení“ stranám, a to pod trestem smrti (čl. B VI). S tím je pak spojen zákaz podjatosti, tj. vyloučení soudců z procesu, ve kterém by měli prokazatelně vztah k procesní straně. Soudcům a úředníkům u zemského soudu je výslovně zakázáno, aby požadovali – „vyprošovali“³¹ – pro sebe pokuty, a to pod trestem propadnutí majetku ve výši požadované pokuty, která hrozila procesní straně. Dalším postihem byla ztráta možnosti zasedat na zemském soudu. Toto ustanovení bylo zřejmě inspirací i pro autory „Josefíny“, kde v art. 19 § 34 až 36 a v § 42 je uveden postih úplatných soudců: „[...] soudcové, kteří spravedlnost pro zisk a dary takměř prodávati [...], by se opovážili [...]“. Ustanovení se týká všech soudců, včetně městských, a trestá je na majetku, protože musí navrátit čtyřnásobek hodnoty přijatého úplatku, a dále vypovězením z města nebo země. „Josefina“ však připouští i potrestání soudců na hrdle, a to na základě požadavku poškozených účastníků řízení či jejich dědiců. Takoví soudci se také prohlašují za „nepoctivé“ a jimi vyhlášený rozsudek – bez ohledu na to, zda byl spravedlivý, či nikoliv – za neplatný (*ipso jure ob defectum judicis*).

„Josefina“ pak v art. 19, § 35 stíhá i porušení úřední povinnosti při správě obecního jmění a jeho zpronevěru propadnutím třetiny vlastního majetku pachatele, v případě nedobytnosti vězením nebo prací pro obec. Při vyšší škodě nebo pokud byla „škoda příliš zoumyslná neb zlodějským způsobem učiněná“, tedy zřejmě při krádeži, se tu připouští i trest smrti.

Současně je tento postih vztažen i na vrchnostenské úředníky – o náhradu škody rozhodovalo „královské vrchní právo“. Pachatel se trestal na těle či hrdle, a to podle velikosti škody.

V art. § 36 pak „Josefina“ stíhá i zneužití úřední moci k soukromé pomstě vůči svým nepřátelům, a to jako *crimen concussionis* ztrátou úřadu a prohlášením za nezpůsobilého úřad zastávat. Trest měl uložit soud s uvážením polehčujících i přitěžujících okolností.

5. Trestní ochrana soudního řízení

Na rozdíl od práva předbělohorského stanoví text OZZ v článku B X a B XI, které delikty (a spory majetkové) mají být souzeny před soudem zemským. V dalších ustanoveních se pak zabývá ochranou průběhu řízení a stíhá neoprávněné zásahy, které by mohly ovlivnit jeho rozhodování.

Především v čl. C XXII se trestá protahování řízení a strany se nabádají ke stručnosti v písemných podáních (písemné řízení tu zaváděné má totiž podle názoru zákonodárce přispět k zrychlení procesu), a to pod hrozbou „ztrestání“. O jaký trest šlo, to dokládají Deklaratoria a Novely v čl. B b 30³² – šlo o peněžitou pokutu či vězení. Peněžitá pokuta byla buď tzv. řádná a činila 6 % z hodnoty sporu, nebo ji stanovili soudci podle svého uvážení.

V této souvislosti došlo v čl. D XXXIII až D XLII OZZ k revizi starých stavovských předpisů o tzv. stanném právu, tj. o kontumačním rozsudku, a to omezením doby, ve které se musí obžalovaný vyjádřit k žalobě, na šest neděl.

Další ustanovení, které prodlužování procesu trestá, nalezneme v čl. C LIII, kde se za odmítnutí svědecké výpovědi v případech, kdy šlo o čest, usmrcení či o nemovitosti, hrozí trestem podle uvážení zemského soudu – takový pachatel, pokud byl v zemi, měl být potrestán „[...] vedle uznání saudu zemského [...]“. Ochrany svědeckví, resp. jeho utajení se týká i článek C LX, který za prozrazení svědecké výpovědi písařem, který ji má chránit, hrozí přísným trestem, či dokonce trestem hrdelním.

Ze stavovského práva byla také převzata ochrana legálního provedení půhonu: komorníkům, kteří doručují půhonný list, se za neprovedení přísahy po návratu (art. C LXI) či za přisežnou falešnou výpověď – stejně jako v době předbělohorské – obecně hrozí trestem smrti (art. C LXII).

Tento delikt nalézáme i v art. 19, § 42 „Josefíny“, kde za porušení přísahy, tj. za porušení závazku zachovat v tajnosti rozsudky, svědeckví apod., hrozí procesní straně při zřejmé škodě trest smrti, jinak vězení a peněžitá pokuta. Podobně měl být trestán i právní zástupce („příitel“), který by radil současně oběma procesním stranám. Tu je zřejmý vliv Práv městských.³³ Trestání falešného svědeckví je obsaženo v ustanovení art. D XV, které pro stíhání takového jednání odkazuje na ustanovení o uražení cti (art. V I až V XV).

Pořádek při vlastním soudním jednáním byl v OZZ zajištěn především v art. B IX, podle něhož za porušení pořádku při soudním jednání („*pakli by se kdo křičeti opovážil*“) má být člověk napomenut purkrabím Pražského hradu. Pokud by ani po takovém třetím napomenutí ve svém počínání neustal, postihl by ho trest vězení v trvání 24 hodin: „[...] má do věže vzat býti a tam den a noc seděti [...]“. Také zde jde o převzetí stavovské úpravy.

Podobně se postupovalo i v případě zajištění pořádku u soudu komorního. Art. F XLVII OZZ odkazuje na ustanovení o ochraně soudního jednání u soudu zemského.³⁴

6. Trestní ochrana právního řádu

Stejně jako v právu stavovském i v OZZ nalézáme ustanovení o ochraně právního pořádku. Rozdíl je tu však v tom, že právní odpovědnost za ochranu právního řádu přebírá panovník. V art. G VIII pod nadpisem „O obhajování práva“ prohlašuje panovník: „[...] jako i slavní Naší předkové, tomu milostivě chtějí ráčíte, aby se žádný, buď on jakéhokoliv stavu neb povolání, proti pořádnému právu neprotivil, na odpor nestavěl [...]“. ³⁵ Jde tu o starý a v českém právu tradiční delikt odboje. Odbojníkovi práva se hrozí – bez ohledu na jeho stav, důstojenství či povolání – skutečným trestem a odpovědnost za zachování právního řádu se tu opět svěruje nejvyššímu purkrabímu.

K potlačení odboje se předpokládá využití krajské hotovosti v síle 100–200 mužů, a to pod vedením krajského hejtmana, ale připouští se i zásah samotného panovníka a jeho „vlastního“ vojska.³⁶

Obecná povinnost pomáhat při potlačování odboje je obsažena v čl. G X.³⁷ Za odmítnutí takové pomoci se hrozí pachateli ztrátou cti a dalšími tresty, které jsou v OZZ uváděny pro případ odmítnutí pomoci panovníkovi v čase války proti vnějšímu nepříteli. V čl. A XI to jsou, jak jsme již výše uvedli, tresty za *crimen laese majestatis* – totiž ztráta cti, hrdla a statků. Potlačení odboje a zprotivení právu se tu takto klade na úroveň války, kterou však panovník neváhá vést proti vlastním poddaným. Ustanovení OZZ se tu vlastně vrací ke staré stavovské úpravě, kterou prosadil již Ferdinand I. po potlačení stavovského odporu a vtělil do Zemského zřízení v roce 1549.³⁸ Podobně jako ve stavovském právu i tu je delikt odboje spojován s odporem proti soudnímu rozhodnutí o majetkové exekuci. Právě odpor proti obrannému listu, vydanému nejvyšším purkrabím, resp. neuposlechnutí povinného po vydání druhého obranného listu³⁹ měly za následek prohlášení: „[...] za odbojníka, tj. takového, jenž se právu protiví a na odpor postavuje [...]“⁴⁰

Delikt zprotivení právu či delikt odboje proti právu ovšem úzce souvisí s trestným činem označovaným jako moc či moc zjevná⁴¹ či moc druhá; jde o jednání, která se v OZZ uvádějí v čl. S XV, tedy o delikvenci, která má rysy zásahů do vlastnických práv a bude ještě pojednána při rozboru komplikované ochrany vlastnických práv v OZZ.

Obecná formulace „moci zjevné“ je obsažena v čl. S I OZZ,⁴² který se odvolává na stavovskou úpravu („v předešlém Zemském zřízení“). Zřejmě jde o čl. L 1 a následující v ZZ 1564⁴³ a OZZ tuto formulaci důsledně přejímá. Šlo tu o taková trestná jednání, kterými byl učiněn zásah do vlastnických práv k nemovitostem – „[...] kdo by se mocí a brannou rukou v hrady, tvrze, města, městečka [...] uvázal [...]“ –, tedy o zajetí protivníka a jeho věznění, způsobení škody pálením a žhářstvím. Stejně jako ve stavovském právu i zde tyto statky připadnou panovníkovi, který však musí poškozenému uhradit způsobenou škodu.

Dalším deliktem spadajícím pod tuto „moc zjevnou“ je v OZZ opovědnictví.⁴⁴ Trestné je nejen opovědění v království, ale i opovědění zahraničním spojencům panovníka.⁴⁵

Základní povinnost zakročit proti odbojníkům připadla opět krajským hejtmanům⁴⁶ a trestem byla ztráta cti, hrdla a statků.⁴⁷ Vlastníkem zabaveného statku se stává panovník s tím, že uhradí předešlé závazky na statku vážnoucí.⁴⁸ Stejně jako v právu stavovském je tu obsažen postih těch, kteří by se pokusili zmocnit statku, jenž měl připadnout panovníkovi. Hrozí jim stejný trest jako pachateli moci.⁴⁹ Poslední dva články věnované v OZZ tzv. moci zjevné⁵⁰ pak využívají nové právní úpravy k ochraně restituované královské moci. Především se tu zakazuje schvalování či zastávání „[...]jauhlných nepřátelův a zhoubcův zemských nebo těch, kteří se právem a řádem nespravují a proti němu živi jsau [...]“⁵¹ Není pochyb, že se tu myslí především na odpůrce absolutistického režimu, bývalé šlechtické vlastníky zabavených statků. Trestem je tu jeden rok vězení a výslovně se vylučuje možnost, aby se opovědníci a „zjevní nepřátelé“ vykoupili peněžitou pokutou.

Také další článek OZZ zřejmě podporuje autoritu královské moci. Panovník si tu vyhrazuje právo povolit vyprodání a vystěhování a „odpuštění z poddanosti“, a to jen po zvláštním prohlášení, učiněném u desk zemských, ve kterém žadatel uvede, koho z obyvatelů Českého království chce vinit, jaké nároky chce uplatnit, či naopak, jaké dluhy má. Pokud by tak neučinil, a přesto pak uplatňoval své nároky, bude vinen deliktem moci. Úředníci desk zemských nesmějí vložit jeho prohlášení do desk dříve, než své povinnosti (tj. dluhy, které v království má) vyrovná.

Panovník tak získal nejen nárok na slib dědičné poddanosti od příslušníků stavovské obce,⁵² ale i na rozhodování o tom, kdo se může či nemůže z jeho moci dostat.

Je proto pochopitelné, že k těmto ustanovením o moci byly připojeny články o zákazu vojenské služby v zahraničí proti panovníkovi.⁵³

Jak bylo již dříve ukázáno,⁵⁴ došlo tu k významnému posunu při stanovení chráněného objektu trestného jednání. Není to již zem, stavovská obec, český stát, proti kterým by se pachatel svou službou v cizím žoldu provinil, ale sám panovník. V čl. S X OZZ se tento zákaz charakterizuje slovy: „[...] žádný z stavův a obyvatelův království českého ven z země v službách vojenských a v žoldech proti Nám nebo Našim dědicům, budoucím králům Českým pod ztracením cti, hrdla i statku potřebovati se nemá.“ Tak byl v OZZ s využitím starší právní úpravy zakotven delikt vojenské zrady na panovníkovi.

Ačkoliv by se z čl. S X OZZ mohlo zdát, že jakákoliv vojenská služba v zahraničí již naplňuje skutkovou podstatu tohoto deliktu, z dalších ustanovení OZZ (jde o články S XI a S XII) v duchu staré právní tradice vyplývá, že šlo jen o případy, kdy se český král dostal do vojenského konfliktu se suverémem, kterému jeho český poddaný sloužil.

V této souvislosti je třeba poukázat i na další oblast trestné činnosti, která s touto problematikou úzce souvisí. Jde o ochranu státního území.

Ta byla ve stavovském právu zakotvena pod autoritou zemského sněmu a soustředila se zejména na zvláštní proceduru při prodeji panství cizincům.⁵⁵ V OZZ však Ferdinand II. zásadně změnil dosavadní právní úpravu.⁵⁶ Především dodatečně sankcionoval svá rozhodnutí o udělení konfiskovaných statků cizincům, kteří nebyli v té době právoplatnými obyvateli Českého království, a současně vyloučil ze spolurozhodování stavovský sněm a vymínil si výslovné právo rozhodovat o prodeji statků cizincům, a tím také – po slibu dědičné poddanosti a reverzu o podřízení se českému právnímu řádu – o přijetí cizince mezi vyšší stavy. Nový obyvatel se pak jen na zemském sněmu měl ohlásit a zařadit mezi pány a rytíře. Složit slib poddanosti a příslušný reverz však museli také obyvatelé vedlejších zemí.

7. Trestné činy majetkové

Stejně jako v právu stavovském i v OZZ se projevuje neobyčejná složitost struktury vlastnických práv k šlechtickým nemovitostem, která pak ovlivňuje i podobu jejich ochrany. Soubor trestných činů majetkových je tu skryt pod pojmem moci, pychu a výtržnosti, tedy stejně jako v právu předbělohorském.

O deliktu moci jsme mluvili již výše a není pochyb o tom, že zvláště odboj či bezprávné zmocnění se nemovitého majetku násilím, protiprávním jednáním či odmítání odsouzeného podrobit se soudnímu rozhodnutí představovaly nejen útok proti právnímu řádu, ale rovněž závažný delikt majetkový.

Pestrou škálou jednání ohrožujících majetková práva vlastníka nemovitostí (panství) obsahují články S XV až S XX OZZ,⁵⁷ ale současně překračují omezený rámec ochrany vlastnických práv a snaží se také o zajištění veřejného pořádku. Jsou uvedeny v čl. S XV: zkopávání cizích rybníků, zajímání cizích lidí – poddaných a požadování za ně výkupného, úkladná jednání – čhání na někoho s cílem způsobit mu škodu, či ho dokonce zavraždit, útok, jehož výsledkem bylo zavraždění či zabití odpůrce, výhrůžka bitím či pomstou (pokud by se pachatel za neuvážená výhrůžná slova neomluvil).⁵⁸ Pachatel, který by se takovýchto jednání dopustil, byl potrestán propadnutím třetiny statku a ponechávalo se na uvážení soudu, zřejmě podle závažnosti provinění, i uložení trestu smrti.⁵⁹ Ve vlastním

soudním řízení se u těchto deliktů výrazně zvyšuje právní odpovědnost žalobce i obžalovaného jako procesních stran. Obžalovaný, pokud se nedostavil k soudu, „nestál“, byl prohlášen za odbojníka,⁶⁰ stejně jako v případě stejného jednání i žalobce. Případně neoprávněně žalobě čelí ustanovení čl. S XIX, které pro případ, že by se žalobci nepodařilo prokázat svá obvinění, mu hrozilo peněžitou pokutou 50 kop gr. č. a požadavkem, aby neoprávněně obžalovaného odprosil, zaplatil soudní útraty a nadto pak seděl 14 dnů ve vězení.

Další majetkové delikty byly souhrnně obsaženy v jednáních označovaných jako pych či výtržnost.⁶¹

Pych byl v OZZ v podstatě chápán jako jednání, jímž byla vlastníku nemovitosti způsobena škoda. V čl. W I OZZ⁶² se uvádí řada jednání, která mají charakter zásahu do lesního majetku, lovení zvěře a ryb či raků a porušení zákazu vstupu na pozemek cizího vlastníka. Postihem je pokuta, která je stanovena na 20 kop gr. č., ale v případě, že pychem došlo k větší škodě, než bylo oněch 20 kop, může být zvýšena. Tak se vlastně z pokuty stává jen náhrada škody a o nároku na její zvýšení se mělo rozhodnout u menšího soudu zemského.

Zásahy do výkonu vlastnických práv, která bychom nejspíše považovali za součást sporů majetkových, však v OZZ mnohdy nabývají charakteru deliktů trestních, kdy jednání škůdce je již nazýváno přečiněním a hrozí mu nikoliv náhrada škody, ale pokuta, kterou OZZ pro taková jednání obecně stanoví. Příkladem jsou ustanovení uvedená pod rubrikou „O toku vody a řekách“.⁶³ Za odvrácení toku, vzetí vody, hrozí pachatelé pokuta 100 kop a stejně tak za škodu způsobenou zřízením rybníka a zatopením pozemků sousedů.

Výtržnost (vejtržnost) je definována v OZZ v čl. W II až W IV. Jsou tu uvedena různá jednání: způsobení škody vlastním jednáním či jednáním objednaného pachatele na „cizích gruntech“, avšak též násilným jednáním, které vedlo ke zranění oběti, dále její pronásledování, násilí na poslech nesoucích listiny, stržení poškozeného z koně, zranění soupeře za trvajícího soudního procesu.

Jak je tedy zřejmé, podobně jako již v právu stavovském se tu v deliktu výtržnosti spojuje jednání ohrožující majetková práva vlastníka s násilným jednáním, které má za následek jeho zranění, či alespoň ohrožení osobní bezpečnosti.

K majetkovým aspektům deliktu se vrací OZZ v čl. W III, kde se uvádějí případy zmocnění se řek, potoků, dědin, luk a lesů, a to bez vědomí a souhlasu vlastníka. Výslovně se ale konstatuje, že vedle tohoto jednání zůstává v platnosti obsah deliktu moci. Jak se zdá, jde tu o postih jednání patřících k susedským sporům a vycházejících leckdy z nedostatečné vědomosti o rozsahu vlastnických oprávnění. Soudem příslušným rozhodovat tyto případy byl soud komorní za předsednictví zemského hofmistra a k soudu obesílal panovník, za jeho nepřítomnosti pak místodržící. Nevylučuje se však i pohnání k soudu zemskému.⁶⁴ V takovém případě se, podobně jako u pychu, stanoví povinnost osobní přítomnosti obžalovaného před soudem a pro žalobce v případě neprokázaného obvinění pokuta ve výši 10 kop gr. č.

V OZZ nechybí ani ochrana mezních znaků, kterými byly vytyčeny hranice pozemků a jejichž poškození či přemístění mohlo vést k ohrožení vlastnických práv vlastníků.⁶⁵ Výše pokuty byla stanovena na 20 kop gr. č. a mohla být vymáhána před zemským soudem. Pozoruhodné je, že i když pachatelem byl poddaný, který se tohoto činu dopustil bez souhlasu a rozkazu svého pána, odpovídal za něj sám, a nikoliv jeho vrchnost, a to pokutou 10 kop. Dokonce i v případě nedobytnosti pokuty bylo stanoveno, že stanovenou pokutu musí odpracovat on sám: „[...] *té pokuty rukami svými oddělati neb odslaužiti povinen*

bude.“ Je to jeden z příkladů, kdy vrchnost byla zbavena odpovědnosti za svého poddaného, pokud prokázala, že jednal o své vůli a bez příkazu.

Mezi další možná ohrožení vlastnických práv počítá OZZ i ohrožení práv vlastníků panství vykonávat na nich myslivost.⁶⁶

V těchto ustanoveních, která navazují na starší právní úpravu,⁶⁷ vystupuje do popředí snaha panovníka ochránit svá práva myslivosti, stejně jako práva ostatních vrchností. Pokuta za porušení těchto práv je vysoká – 100 kop gr. č. –, a to za každé takové porušení práv vlastníka. Stejná pokuta stíhá i ty, kteří by nevydali své služebníky, kteří se deliktu dopustili, a trest hrozí i těm, kteří by se pokoušeli zastrašit svědky svého jednání.⁶⁸ V těchto ustanoveních se také upravují technické požadavky na způsob lovu – zakazuje se např. pořizovat jámy na černou či červenou zvěř a povolují se toliko jámy k lapání vlků a lišek (čl. Q LIII), sedlákům se pod pokutou 100 kop zakazuje užívání zaječích či jiných tenat (čl. Q LIV), zakazuje se noční lov (čl. Q LV), sedlákům se pod hrozbou 14 dnů vězení zakazuje jakýkoliv způsob lovu, vyjma lovu ptáků („na čihadlech“), a i to jen se souhlasem vrchnosti (čl. Q LVI).

Dalším možným a mimořádně nebezpečným ohrožením majetkových práv šlechty bylo povstání poddaných a využití tohoto povstání k zmocnění se šlechtického majetku, panství. Pod titulem „O zprotivilých lidech poddaných“ se v čl. S XIII⁶⁹ setkáváme s Daliborovým nálezem z konce 15. století.⁷⁰ Jak již bylo v literatuře upozorněno, tento delikt byl přízrůsoben situaci po Bílé hoře, kdy se v průběhu válečných událostí často vraceli z emigrace původní vlastníci konfiskovaných panství a za podpory svých bývalých poddaných vyháňali nové dosazené pány.

Poddaným se tu, stejně jako již v právu stavovském, hrozí „skutečným trestáním“, stejně jako těm, kteří by jim v jejich jednání pomáhali či je vedli, radili jim apod. Zastávání poddaných v případě zmocnění se statku, který by byl vlastníku panství poddanskou vzpourou odňat, bylo trestáno na hrdle. Nově se tu k starému ustanovení připojuje trest pro toho, který by s „poddanými vojensky proti pánům jich táhl [...]“.

OZZ (pod rubrikou „O žebrácích, povalecích, chodcích nebo zemětúlácích“) chránilo majetek vlastníků panství i před škodami, které mu hrozily od tuláků, žebráků či povalečů, tedy od osob, které se volně pohybovaly a nepatřily pod autoritu žádné vrchnosti či města;⁷¹ jak se zdá, je tu této otázce věnována mnohem větší pozornost než v právu městském a setkáváme se tak s problematikou, která provází společnost až po dnešek.

Titó lidé byli podrobně definováni hned v úvodním článku Y I, kde se popisuje, čím narušují veřejný pořádek – „[...] na loupeže a zlodějství se vydávají, na silnici překážejí [...]“ –, přičemž za jediný prostředek, jak tomu zabránit, se vrchnostem a městům ukládá zajistit, aby žebráci nikde neměli možnost pobytu či stravy.⁷² V dalších ustanoveních se pak stanoví tresty pro ty, kteří zanedbají svou povinnost a způsobí tím škody sousedům.

Trestně odpovědnými za zanedbání povinnosti netrpět žebráky a tuláky na svých panstvích byli nejen vrchnosti, ale i poddaní. Podle čl. YIV, Y V a Y VI⁷³ bylo zakázáno sedlákům podporovat takové lidi jídlem či poskytovat jim obydlí, přičemž jim hrozil trest smrti a za nevydání takového poddaného pak vrchnosti pokuta 50 kop gr. č.

Také další ustanovení OZZ obsahují požadavky, jejichž účelem je donutit obyvatele měst a vesnic k práci, a tresty hrozí dokonce i sedlákům, kteří by své podruhy, tedy osoby u nich žijící, nenutili k pracovním výkonům.

Samotní žebráci podle čl. Y X⁷⁴ mohou být trestáni (bez uvedení druhu a výše trestu), pokud utečou ze špitálů, kam je vrchnost umístila, a pokračují v toulání a žebrání, zvláště

na trzích.⁷⁵ A vrchnosti se současně ukládá, aby takovým lidem zajistila obživu, např. ve špitálech.⁷⁶ Také tuláci cizinci, kteří nepatří v Čechách žádné vrchnosti, mají být z měst vyháněni, a pokud se jim povolí žebrání za účelem získání obživy, mají být městskými úřady kontrolováni.⁷⁷ Obecná klauzule povolující i cizím vrchnostem či městům věznit žebráky je obsažena v čl. Y XIII.⁷⁸ – „*Žádné právo ani pán dědičný toho žebráka nemá tomu, který by takového žebráka do vězení dal, žádné překážky v tom činiti.*“

Pozoruhodné je, že zákonodárce využil ustanovení o žebrácích také pro stanovení obecné povinnosti každého obyvatele, zejména příslušníků stavů, aby teprve složením slibu poddanosti nabyli práva pobytu v zemi. To se týkalo zejména těch, kteří zem opustili („*odpuštění vzali*“), a přesto v zemi pobývali.⁷⁹ Pokud by nesložili před úředníky povinnou přísahu a závazek poddanosti, a přesto v zemi pobývali, byli by považováni za povaleče a tuláky se všemi důsledky.⁸⁰

Problém povalečů a žebráků byl pro stát latentním problémem a jeho řešení bylo stále hledáno ve formě trestního postihu. Např. v patentu z 19. 5. 1685 se stanoví, že mají být povoláváni do vojenské služby či posíláni do Benátek na galeje. Ostatně ještě v 19. a 20. století nalézáme u nás masový soudní postih osob, které se toulaly a živily žebrotou.

Majetková práva vrchnosti, která spočívají v právu na využití vlastních poddaných a jejich služeb, jsou zakotvena i v dalších ustanoveních OZZ.⁸¹ Je zakázáno přechovávání cizích poddaných a pokutou 25 kop gr. č. trestáno jejich nevydání⁸² a je zavedena povinnost, aby se každý, kdo by se vydával za svobodného a propuštěného z poddanství, vykázal propouštěcím listem. Povinnost soudit a rozhodnout o žádosti o vydání zběhlých poddaných měla i města,⁸³ a to do šesti neděl, s tím, že od jejich nálezu se „dopouštělo“ odvolání k apelačnímu soudu. V případě, že by město takovou povinnost zanedbalo, purkmistr a městská rada podléhali povinnosti pokutu za nevydání poddaného zaplatit sami.

Podrobná ustanovení o povinnosti vydávat poddané a o důsledcích nevydání pro konšele a purkmistry poddanských měst, ale i královských panství a pro jejich hejtmany a purkrabí obsahuje čl. Q XXI,⁸⁴ který také stanoví postup i pokuty vůči těm, kteří poddané či čeledíny buď nevydají, nebo nezajistí.

Poddaný představoval pro vrchnost mimořádnou majetkovou hodnotu – byl zdrojem příjmů, v tom vlastně spočíval smysl jeho vztahu k vrchnostenskému pánu. Proto bylo také trestné i neoprávněné věznění cizích poddaných. Podstata tohoto jednání a deliktu byla obsažena v souboru článků OZZ Z I až Z VI.⁸⁵ Pro řízení v těchto věcech byli příslušní krajští hejtmani; na jejich příkaz buď musel být neoprávněně vězněný poddaný propuštěn, nebo věznitel musel důvody jeho věznění oznámit.⁸⁶ V případě neuposlechnutí příkazu krajských hejtmanů pak musela být každému zadrženému poddanému zaplacená pokuta, či spíše poskytnuta náhrada – 50 kop. Pro případné spory vrchností o propuštění poddaných byl příslušným soud krajských hejtmanů a v případě, že by vrchnost důvody k zadržení a věznění poddaného dostatečně neprokázala, byla povinna zaplatit vrchnosti, jež se domohla propuštění svého sedláka, pokutu ve výši 25 kop. Pokud by se šlechtic, na kterém bylo vymáháno propuštění cizího sedláka, vzpíral, hrozí mu soudní řízení před panovníkem či místodržícími a blíže neurčitý trest za to, že se dopustil „*svévolnosti a neposlušnosti*“.⁸⁷ Příslušným soudem pro vymáhání pokut je pak komorní soud.⁸⁸ V krajním případě, že by někdo cizího poddaného při věznění „*[...] umožil, neb umožiti dopustil, aneb o hrdlo připraviti dal, neb na zdraví jemu jakým koli způsobem ublížil [...]*“, byl vinen zločinem vraždy. Trestní iniciativa, obeslání před krále či zemský soud, je na vrchnosti, které poddaný patřil.⁸⁹

Mezi majetkovou delikvencí nechybí v OZZ ani ustanovení postihující peněžitou trestnou činnost.

Na prvním místě je to především lichva. Její definici zařazuje OZZ až na závěr výčtu trestných jednání, která se za lichvu považují a jako lichva také trestají. V čl. M XV⁹⁰ se prohlašuje za lichvu braní vyšších úroků než 6 %.⁹¹ Současně se považuje za trestné i zastírání lichvy darem nebo tajnými smlouvami a za lichvu je pak považováno i snižování hodnoty zlata či mincí oproti jejich běžné hodnotě. Trestem je tu propadnutí celé půjčené sumy, a to tak, že dvě třetiny případnou komoře a jedna třetina tomu, kdo pachatele lichevní smlouvy udal.

Lichvě však OZZ věnuje řadu ustanovení shrnutých pod nadpisem „O lichevních a zapověděných smlouvách“.⁹²

Za lichevních smlouvy byla prohlášena celá řada smluv: ručení majetkem movitým, stanovení vyšší záruky za půjčenou částku, než byla její výše, postoupení dlužního úpisu na dluh, který neexistoval, předražení zboží, poskytnutí oděvů místo hotových peněz, a to za cenu neúměrně vysokou, vynucené poskytnutí neúměrně drahého zboží místo úroků. Všechny tyto a obdobné – jak se v OZZ říká – „*handle*“ byly prohlášeny za zapověděné (čl. MVIII) a za neplatné, přičemž pachatel ztratí celou sumu, která byla předmětem lichvy, ale i jednu třetinu svého majetku, z něhož pak jeden díl připadne tomu, kdo tento obchod či „*partitu*“ udal, a dva díly případnou královské komoře.⁹³ Postiženi byli i zprostředkovatelé těchto lichevních obchodů, a to tak, že ztratí čtvrtý díl svého majetku, z něhož opět dva díly případnou komoře a jeden díl oznamovateli lichvy.⁹⁴ V případě nedobytnosti, tj. pokud by pachatel byl nemajetný, hrozil mu trest odnětí svobody 6 měsíců v Daliborce, a pokud pachatelkou byla žena, pak vězení při pražském purkrabství na Pražském hradě. Pokud by však byl zprostředkovatelem takové lichvy či partity Žid, pak mu hrozí nejen propadnutí celého majetku, ale podle závažnosti jeho jednání i trest smrti.⁹⁵ Ostatně využití židovských zprostředkovatelů k lichevním obchodům vyšších stavů bylo zakázáno a celá suma vložená do takového obchodu propadala komoře.⁹⁶ Příslušným soudem pro řízení s pachateli lichvy byl pro vyšší stavy zemský soud, pro měšťany pak soudy městské.⁹⁷ Možnost získat významný podíl na majetku odsouzeného lichváře byla zřejmě až příliš lákavá, a proto také právo muselo poskytnout ochranu před neoprávněnými žalobami z lichvy. A tak povinností žalobce, který neprokázal svou žalobu před soudem, bylo nejen nahradit soudní útraty, ale také mu hrozilo jednorozční vězení v Černé věži.

Půjčování peněz bylo povoleno i Židům, ale toliko na zástavy hmotné, nikoliv na úpisy, „*listy a registra*“. Výslovně se také Židům zakazují vklady dluhů do knih vedených při královské kanceláři či do knih městských.⁹⁸

Zvláštní ustanovení se také týká Židů a kradených věcí, které by se u nich našly. Žid byl povinen kradenou věc vydat, v případě, že by došlo k soudu, byl povinen nahradit soudní útraty, a kdyby pak po soudním výroku odmítl kradenou věc vydat, hrozil mu trest smrti a propadení majetku a oprávněný mohl „*k hrdlu i statku jeho hledět*“.⁹⁹

8. Delikty proti životu

Soubor článků, které jsou věnovány vraždě a jejím jednotlivým druhům, je v OZZ obsažen v art. T 1 až T XXVII.¹⁰⁰ Definici vraždy, pro kterou je v OZZ používán výraz „*mord*“, nalezneme v čl. T 1, kde se lapidárně konstatuje, že „*mord, když jeden druhého*

života zbaví, stává se rozličným způsobem“. Pokud však očekáváme, že za tímto stručným sdělením bude následovat výčet jednotlivých skutkových podstat, které by naplnily „rozličné spůsoby“ vraždy, budeme zklamáni. Jen podrobnější zkoumání nám ukáže, že vražda může být spáchána i „všetečně“,¹⁰¹ tj. z nedbalosti, a zakazuje se tu možnost vykoupení pokutou, neboť by to bylo v rozporu s božským právem, tj. zřejmě příkazem Desatera „nezabiješ!“.

Trestný je i nedokonaný čin vraždy, založený na zlém úmyslu.¹⁰² V OZZ nalezneme i definici úkladné vraždy, za kterou se považuje travičství či jiné úkladné (blíže nedefinované) jednání, které má za následek usmrcení oběti.¹⁰³

Jen v jiných souvislostech se připouští obrana proti žalobě z mordu důvodnou obranou hrozícímu násilí.¹⁰⁴ V jiné souvislosti pak zákoník mluví o mordu spáchaném „z lehkomyslnosti“.¹⁰⁵ Výslovně se pak připouští důkaz nevinu a obrana proti obvinění.¹⁰⁶ Jak je tedy zřejmé, je tu OZZ mnohem stručnější než Práva městská, která se deliktu vraždy věnují mnohem obšírněji a také právnicky důkladněji.¹⁰⁷ Lapidárnost definice vraždy a jejích způsobů je však v OZZ nahrazena podrobnými předpisy o řízení a způsobu zajištění pachatelů vraždy, a to jak u vyšších, tak u poddaných.

Již v čl. T 1 se stanoví povinnost pána panství, kde by k vraždě došlo, zajistit podezřelého, a to závazkem „pod ctí a věrou“, pokud byl zachovalý, a o případné vazbě pak rozhodoval nejvyšší purkrabí či hofmistr či zemští úředníci. Současně se tu zavádí pro královského prokurátora úřední povinnost stíhat a žalovat pachatele, a to v případě, že by nebyla proti podezřelému vznesena žaloba soukromých osob – poškozených. To se zavádí i pro případ útěku podezřelého, kdy v případě, že nebyla vznesena žaloba poškozenými, je to již úřední povinností prokurátora či nejvyššího purkrabího či hofmistra.¹⁰⁸

Vedle trestu, který postihl pachatele vraždy („morděře“), jenž by se vyhýbal soudu, stihne jej konfiskace jedné třetiny majetku ve prospěch žalobců – příbuzných oběti – nebo v případě, že by nežalovali, královské pokladně.¹⁰⁹ V případě, že by měl pachatel dědice, mohou se ujmout dvou třetin jeho movitého či nemovitého majetku.¹¹⁰

Zvláštní pozornost věnují ustanovení OZZ i obecné povinnosti stíhat osoby podezřelé z vraždy. Zavádějí pokuty pro ty, kteří by je přechovávali a nevydali ke stíhání,¹¹¹ přičemž se tyto osoby mohly trestu vyhnout tím, že „morděře soudu postavily“.¹¹² Dokonce i nejbližší příbuzní nesměli poskytnout pachatelům vraždy pohostinství déle než na „den a noc“. Jinak jim hrozila také pokuta.¹¹³ Stíhání obviněného z vraždy – mordu – z úřední povinnosti najdeme i v čl. T VIII OZZ,¹¹⁴ kde se pro případ, že se podezřelý uchýlil na svůj „zámek nebo tvrz“ a že by o postižení pachatele nežádali příbuzní oběti, zavádí povinnost královského prokurátora obeslat podezřelého před zemský soud (pokud by zasedal) či před panovníka či před místodržící. Neuposlechnutí obeslání se trestá na hrdle i statku.

OZZ současně výslovně zavádí stejný postup v řízení pro mordy i pro stav městský.¹¹⁵ Zvláštní pozornost věnují OZZ řízení v případech, kdy pachatelem byl šlechtic či měšťan a obětí poddaný (sedlák). Povinnost zajistit podezřelého má „pán těch gruntův, jemuž poddaný náležel“,¹¹⁶ včetně případného vězení, pokud by „pod ctí a věrou“ neslabil, že se k soudu dostaví. Jestliže nebylo možné ho tímto způsobem zajistit, byl k soudu obeslán.¹¹⁷ Dokonce i tehdy, když se pán v řízení svého zavražděného poddaného neujal iniciativy, vstupoval do procesu opět prokurátor. Stejně se pak postupovalo i v případech, že pachatelem či podezřelým byl měšťan, avšak s tím, že povinnost veřejné žaloby přebíral ve městě královský rychtář.

V OZZ nalezneme i starší úpravu o odškodnění pozůstalých či o odškodnění pána zavražděného poddaného.¹¹⁸ V případě, že se neprokázal zlý úmysl pachatele, a soud shledal polehčující příčiny, pachatel musel složit nejméně 300 kop gr. č.; z nich pak žena dostávala 2 díly a jeho pánu připadl díl jeden. Ve městě zaplatil pachatel 200 kop gr. č. pozůstalé ženě a dětem oběti. Pokud zavražděný neměl ženu a děti, připadne pokuta jeho nejbližším příbuzným, avšak jen těm, kteří žijí na panství, kam oběť jako poddaný náležela. Pachateli hrozí trest dokonce i tehdy, když vrchnost povinný díl zadržela a nedala jej ženě, dětem či příbuzným: „[...] *ten v pokutu naši upadne [...]*“.¹¹⁹

Právo také řeší problém s případnou absencí „popravy“, tedy soudu, před který by vrchnost mohla provinilého poddaného postavit. Výslovně se zakazuje, aby si vrchnost takový soud – popravu – zřídila bez souhlasu panovníka, který si toto právo výslovně vyhrazuje.¹²⁰ Podle ustanovení čl. T XXVII¹²¹ je každá vrchnost povinna postavit svého poddaného k příslušnému soudu, a to pod pokutou 100 kop gr. č. ve prospěch žalobce.¹²² Trestné je také umožnění poddaného ve vězení „[...] *hladem, zimau, neb jakkoli [...]*“, a to podle ustanovení OZZ o mordech.¹²³ Toto ustanovení koresponduje se závěrečným článkem OZZ Z VI,¹²⁴ kde se jako mord, v souvislosti s články postihujícími zadržování a věznění cizích poddaných,¹²⁵ stíhá umožnění či zabití cizího poddaného. O tom, že tu jde o ochranu majetkových práv příslušné vrchnosti, není ovšem pochyb.

Tato spíše ochrana a snaha o řádné řízení s podezřelými pachateli vraždy je však prolomena v čl. T XXVI, kde se pro případ útěku podezřelého a jeho vyhýbání spravedlnosti povoluje: „[...] *každý bude moci toho morděře, obzvláště pak pán toho zamordovaného, honiti, jej bíti, a když by ho postihl, na hrdle ztrestati dáti [...]*“ Svémoci se tu v duchu starší právní úpravy dává zcela průchod.

K deliktu vraždy – mordu – se OZZ vrací znovu při úpravě povinností krajských hejtmánů a pozemkových vrchností při stíhání pachatelů trestných činů.¹²⁶ Obecná povinnost stíhat pachatele zločinů je obsažena v úvodním ustanovení, tj. v čl. R I. Postupně se tu podle míry nebezpečnosti postupně vypočítávají zločiny, pro které je povinností krajských hejtmánů stíhat pachatele a zajišťovat je:¹²⁷ „[...] *pročež mají předně na ty, jenž [...] na urážku nejvyššího důstojenství Našeho předsed berou [...] na zjevné rúhače a zlolajce, zhoubce zemské a opovědníky, jich fedrovníky, pomocníky a pomocníkův pomocníky, morděře, mincře a falešníky, i jiné všechny [...]*“

Pro krajské hejtmany je tu zavedena povinnost stíhat podezřelý dokonce i v případech, že by „[...] *o někom zjevně mluveno bylo, že by nějaký zlý účinek spáchal [...]*“, tedy bez podání žaloby. Jak je zřejmé, vidíme tu počátek inkvizičního řízení. Současně se tu zavádí oznamovací povinnost pro pozemkové vrchnosti¹²⁸ a povinnost vše vyšetřit i v případě, že nebyl „[...] *morděř hned při skutku postižen [...]*“, a výsledek oznámit krajským hejtmánům (a ti pak panovníkovi či místodržícím) – celá věc pak musí být svěřena královskému prokurátorovi, aby „[...] *takové pak zlo bez náležitého trestání nezůstávalo*“. Tak bylo zavedeno stíhání ex officio, z úřední povinnosti. Možným vzorem pro toto ustanovení by mohl být článek V 13 ZZ 1549,¹²⁹ ve kterém se zavádí stíhání (z úřední povinnosti) podezřelých z činů proti „[...] *dobrému řádu obecnému, i poctivosti [...]*“, a to z iniciativy zemských soudců, a to i v případech, že podezřelý nebyl „[...] *od žádného nařčen [...]* ani obeslán [...]“.

Jak je tedy zřejmé, OZZ ukončilo starou tradici výkupu, tedy tradici starých smluv o tom, že pachatel mohl příbuzným zabitého nahradit škodu. Zákonodárce to jasně prohlá-

šuje a stanoví zásadu, že „*krev nemá žůstat nepotrestána*“. Současně se tu projevuje snaha postihnout pachatele „mordu“ bez ohledu na jeho společenské postavení, avšak při pokutě za vraždu poddaných je přece jen ještě uplatňován princip nerovnosti.

Deliktu vraždy je pak v „Josefině“ věnována mimořádná pozornost – v art. 19, § 8 až 12¹³⁰ jsou nejen vypočítány jednotlivé druhy vraždy, ale i podrobné naučení o okolnostech, které s podezřením, že se pachatel vraždy dopustil, souvisejí.

V textu se nečiní rozdíl mezi vraždou a mordem a postupně se uvádí vražda spáchaná zbraní bodnou a střelnou, mord novorozence, potrat a odložení dítěte a travičství. Ve všech uvedených případech je doporučováno přihlídnout k celé řadě indicií, které by měly význam pro usvědčení pachatele.

U mordu se např. mělo zjistit, zda pachatel nebyl s obětí v nepřátelství, zda jsou svědci, kteří by viděli, že obviněný namířil na oběť zbraň, zda se na něm našla krev, atd. Podobně pak mělo být zjišťováno u vraždy dětí, zda pachatelka jevila známky těhotenství, zda ho tajila, zda „přísežné báby“ zjistily, že je v šestinedělí. Podobně je takový návod podáván i v případě potratu či travičství.

Poměrně stručná ustanovení OZZ o mordech tak dostávají nový rozměr, jsou specifikována a soudní praxe získává konkrétní závazná pravidla pro vyšetřování.

9. Trestní ochrana cti

OZZ přebírá zpráva stavovského i ustanovení o ochraně cti,¹³¹ a to ve dvou deliktech (zhanění a nářku cti),¹³² a přebírá tak i do práva pobělohorského institut ochrany šlechtické cti, stejně jako právo městské pro měšťany, které má mimořádný význam pro osobní integritu příslušníků stavovské obce – mužů i žen – a je pro ně zárukou a předpokladem výkonu povolání a toho, že mohou užívat oprávnění, jež jim příslušnost ke stavovské obci přináší.

Do ustanovení OZZ byl převzat v podstatě článek K 19 ZZ 1564,¹³³ ve kterém se uvádějí taxativně hanlivé výroky, a to s jistými stylistickými úpravami a změnami.¹³⁴ Z textu OZZ bylo vypuštěno obvinění ze psanectví („[...] *že by nevyvedený psanec byl [...]*“) a naopak pouhý výrok o falešníku byl rozšířen tak, že obsah výroku měl spočívat v obvinění, „[...] *že jest něco zfalšoval a falše se dopustil [...]*“.¹³⁵ Změnila se také výše pokuty, která ještě v ZZ 1564 činila 20 kop gr. č.; byla zvýšena na 50 kop gr. č. a k tomu i náhrada škod, které žalobci vznikly. To ovšem za předpokladu, že se napadenému na cti podaří prokázat, že skutečně žalovaný takový výrok učinil a ten pak pravdivost svého tvrzení neprokáže. Stejně jako v právu stavovském je tu uložena urážejícímu omluva a odprošení uraženého a vězení v délce 14 dnů ve věži. Naopak pokud by ten, který měl hanit, dokázal, že hanlivý výrok nepronесl, tedy napadeného „[...] *neznařkal a nezhaněl [...]*“, musel žalobce, který se domáhal nápravy a obhajoby své cti, zaplatit náhrady soudních útrat – „*škody*“.¹³⁶ Pokud tedy uražený obhájil před soudem svou čest, byl také „[...] *na poctivosti své opatřen [...]*“ soudním rozhodnutím.¹³⁷

Pokud jde o jednání, které by naplnilo skutkovou podstatu trestného jednání označeného jako zhanění, je zákoník poměrně skoupý a odkazuje zhaněného na soud komorní či zemský, který měl na základě žaloby postiženého rozhodnout, zda slova, která byla pronesena, jsou hanlivá.¹³⁸ Jinými slovy, ponechává se tu prostor pro volnou úvahu jak žalobci, tak soudu. Z kontextu právní úpravy je však zřejmé, že muselo jít o urážku menší intenzity než u tzv. nářku cti. Není, myslím, pochyb, že se tu i nová právní úprava přidružuje

v českém právu již tradičních ustanovení, která nalezneme již v ZZ 1530 v čl. 34, kde bylo stanoveno, že haněním je vše, co nebylo možno zahrnout pro taxativně vypočtený soubor urážek na cti.¹³⁹ Jak je tedy zřejmé, zůstává tu v soudním řízení o nářek cti a zhanění zachována zásada, že tíha důkazu se ponechává na autorovi hanlivého výroku, že na něm leží povinnost důkazu pravdy. Je ovšem otázkou, kolik prostoru zbývalo napadenému, který chtěl nechtěl musel svou čest hájit, aby se vyhnul osudu bezectnosti se všemi důsledky – tj. se ztrátou šlechtických a stavovských práv jak soukromoprávních, tak i politických.

V OZZ byl také zachován již starší úřední postup, který uražený i urážející museli dodržet. Jeho pravým smyslem bylo umožnit oběma stranám, aby se vyhnuly vlastnímu soudnímu procesu. Stejně jako v době stavovské se předpokládá ověření, zda urážející hanlivý výrok skutečně učinil, a to tzv. řezanou cedulí, tedy písemnou výzvou, na kterou musel potenciální viník odpovědět, a to do 20 dnů (ve starším právu do 14 dnů). To ovšem jen za předpokladu, že se o hanlivém výroku napadený jen doslechl – „[...] *kdo by komu vzkázal a oznámil, že ho tento a tento na poctivosti jeho nařekl a dotýkal [...]*“ – nebo že se takový výrok nestal veřejně, „[...] *v nepřítomnosti lidí [...]*“. Příznání se k hanlivému výroku či vyhýbavá či nedostatečná odpověď byly pak teprve důvodem k podání žaloby¹⁴⁰ a v případě jejího úspěchu pak pokuta ve prospěch uraženého činila 50 kop gr. č.¹⁴¹ Tento postup však nemusel být dodržen v případě, že k urážce došlo veřejně, tj. jestliže by „[...] *kdo koho z aust v uši v přítomnosti lidí nařikal neb zhaněl [...]*“. Tehdy bez dalšího mohl napadený žalovat.¹⁴² Příslušným soudem pro případy „nářků“ cti a zhanění byl panovník, tedy soud komorní a v nepřítomnosti krále pak soud zemský, stejně jako v právu stavovském.¹⁴³ Právo také řešilo případy vzájemného hanění, kdy pro případ, že obě strany neprokázaly pravdivost svých obvinění, sice se podělí o soudní útraty, budou prohlášeny za poctivé, ale mohou být soudem „[...] *pro takovou zbytečnost [...]*“ zároveň potrestány.¹⁴⁴

V OZZ¹⁴⁵ nalezneme i ustanovení stavovského práva o zákazu hanění a urážek na cti pro nedodržení smlouvy¹⁴⁶ a zákaz vymáhání dluhů haněním – tedy láním pro dluhy (ZZ z r. 1549 to ještě připouští).¹⁴⁷ Věřitel byl tak odkázán na řádné exekuční řízení, měl postupovat podle práva, a nikoliv svémocně, mimo právní postup.

Ze souboru předpisů o „nářku“ cti a zhanění však vypadlo ustanovení o nařčení z „chlapství“, které ještě obsahuje jak ZZ 1549 v čl. E 31, tak i ZZ 1564 v čl. K 23.¹⁴⁸ V době stavovské šlo o jednu z nejvážnějších urážek, neboť kdyby někdo „[...] *nařekl druhého chlapstvem, a řekl mu ‚chlapce‘ [...]*“, odepřel mu nárok na šlechtictví a prohlásil ho ze pouhého poddaného, sedláka. V tomto případě byl tehdy příslušným k rozhodnutí o urážce nejvyšší hofmistr či maršálek, případně nejvyšší purkrabí. V případě úspěšné obhajoby šlechtictví je uražený oprávněn označit urážejícího za lháře – může mu říci, „[...] *žes selhal [...]*“, a ten to musí strpět se všemi důsledky – bude považován za lháře a ztratí svou čest.

Zda důvodem bylo, že podobný výrok mohl být subsumován pod ostatní urážlivé či hanlivé výroky, můžeme se jen domýšlet.

10. Předpisy o právu útrpném

Uvedli jsme již výše, že předmětem našeho zkoumání není trestní proces a jeho průběh, avšak ustanovení, která jsou v OZZ věnována útrpnému právu, vypovídají nejen o jeho formách a průběhu, ale v mnoha ohledech i o právu hmotném a jeho obecné části.

Početná řada ustanovení, čl. R VI až R XXVII,¹⁴⁹ sice nestanoví – jako později „Josefina“ a „Theresiana“ – jednotlivé způsoby mučení a pravidla pro jejich užívání, avšak věnuje velkou pozornost právním důsledkům útrpného výslechu, a to nejen pro vyslychané, ale i pro ty, kteří byli trápenými obviněni.¹⁵⁰ Současně pak zákonodárce využil těchto ustanovení k tomu, aby upravil pravidla pro zajištění podezřelého, pro jeho předání soudu a pro délku zajišťovací vazby (2 týdny), ve které se rozhodne, zda bude vězeň obviněn, či propuštěn. Nově se tu ruší staré pravidlo, podle kterého v případě, že zadržený nebyl obviněn do dvou neděl, byl propuštěn na svobodu; v takovém případě se stanoví povinnost, aby soud či právo (kupř. městské) požádaly apelační soud o rozhodnutí, jak pokračovat. Jen v případě souhlasu apelačního soudu mohl být vězeň propuštěn na svobodu.¹⁵¹ Účelem tohoto postupu bylo zabránit propuštění důvodně podezřelých, stejně jako naopak věznění či potrestání neviných.

Možnost apelace byla pak zdůrazněna později i v „Josefině“, která v art. XX, § 5, stanovila, že odvolání se může uplatnit i v posledním okamžiku před provedením rozsudku.

Pro žalobce, který by sice vězně nechal zadržet a předal právu, ale neobvinil ho v oněch čtrnácti dnech, je stanovena náhrada všech soudních útrat, a nadto i případný, blíže neurčený trest s odůvodněním, že se zachoval, jako by „[...] nějaký žert měl a po něm [rozuměj: po uvězněném] nekráčel [...]“. Jak je zřejmé, právo tu nechce již ponechat osud trestního řízení jen v soukromých rukou, a přestože připouští soukromou žalobu a iniciativu, podrobuje je přezkoumání apelačním soudem a nutí soukromého žalobce k řádnému postupu, který má vyloučit zbytečné a neoprávněné žaloby.

Také další tři články OZZ¹⁵² upravují postup při aplikaci útrpného výslechu pro podané a námezdní pracovníky na panství (čeledíny). Podmínkou je předcházející „pořádné slyšení“ – při zanedbání tohoto postupu se umožňuje odvolání proti uložení útrpného výslechu.¹⁵³ Takto získaná výpověď nemá žádnou vypovídací hodnotu a nemohou z ní být vyvozovány žádné právní důsledky.¹⁵⁴ Apelační soud dostává v útrpném právu mimořádnou úlohu – přísluší mu právo podávat závazná naučení ve všech pochybnostech týkajících se uložení útrpného výslechu, otázek při něm kladených, samotného rozsudku a výše či druhu trestu, a to s odůvodněním: „Aby pak v takových útrpných věcech mírněji a opatrněji kráčeno bylo [...]“.¹⁵⁵

Podrobně jsou také stanovena pravidla pro obsazení a činnost soudů, které se útrpného výslechu účastnily a řídily jej, a pro písaře, který zaznamenával jeho průběh.¹⁵⁶ Také zde jde o parafrázi stavovského práva.¹⁵⁷ Zvláštní pozornost je věnována jak složení vyšetřujících senátů, tak i tradičně choulostivé otázce o důsledcích případných obvinění, které mučený ve své výpovědi uvedl proti osobám, jež patří k stavovské obci. Je to problém, se kterým se potýkalo již stavovské právo, a šlo nejen o věrohodnost takového obvinění a jeho právní důsledky, ale i o možnost vyvrátit je dříve, než trápený zločinec skončí na popravišti a svá obvinění neodvolá.

Jak se zdá, na rozdíl od doby stavovské, kdy stavům šlo zejména o důsledky pro čest nařčených osob, v OZZ vystupuje do popředí spíše snaha označené osoby trestně stíhat.

Soudci zasedající v senátech (v mučírňách) musí být přísežné osoby a úředníci vrchnosti, které náleží právo popravu, a musí být přísahou zavázáni k tomu, aby soudili spravedlivě, a vynést ortel „[...] jakž za právo jest [...] a to pro nižádnou přízeň, buď to lítost, neb dary, neb jiné jakékoliv věci“. Právo je také vybízí k uvážlivosti, k tomu, aby se řídili svým svědomím a odpovědností k Bohu.¹⁵⁸ Zvláštní ustanovení se pak týká složení a působení

senátu, který by vedl útrpné výslechy na Pražském hradě. Tvořil jej purkrabí Pražského hradu a členové jeho soudu a tento orgán mohl být na příkaz panovníka či zemského soudu doplněn. Veřejnost byla z účasti při výslechu vyloučena, a pokud se někdo chtěl ptát vyslychaného na škody, které mu byly způsobeny, musel tak učinit písemně prostřednictvím purkrabího. Pokud by pak byla nutná konfrontace mezi vyslychaným a osobou, kterou nařkl a označil kupř. jako spolupachatele, pak měla, spolu s dvěma průvodci, přístup dovolen.¹⁵⁹ Podstatná část právní úpravy je věnována případům, kdy při útrpném výslechu došlo k obvinění dalších osob, zejména příslušníků šlechty.

Postup byl takový, že v takovém případě musel být spis o výpovědi a o trápení postoupen apelačnímu soudu k rozhodnutí, zda má být nařčená osoba vyslychanému představena. Zločinec nesmí být popraven, nýbrž předán nejvyššímu purkrabímu, a před ním se pak konala vzájemná konfrontace, stále ještě jako v dobách starších nazývaná „vývod“.

Na rozdíl od starší právní úpravy, kdy nevyvedeným obviněným hrozilo prohlášení za psance, je zavedeno mírnější řízení a staré se označuje za příliš „příkré“.

Obviněný již nemusí být trápení osobně přítomen, ale musí být před samotným útrpným výslechem postaven před zločince, který ho obvinil, a pokud by pak ten na svém obvinění trval i při trápení i před popravou, má být obviněný uvězněn a žalobu vůči němu, pokud se nenajde jiný soukromý žalobce, vznese královský prokurátor z úřední povinnosti.¹⁶⁰ O případném útrpném výslechu ale nerozhodoval prokurátor, nýbrž česká královská kancelář.¹⁶¹ Příslušný pro rozhodování o žalobě byl soud zemský a v případě, že by do šesti neděl nikdo, ani prokurátor, nevznese proti nařčenému žalobu, nařčený byl obvinění zbaven.¹⁶² Stejný účinek mělo odvolání zločince, tj. pokud před svou smrtí vzal své obvinění zpět. Odvolání nemělo pro zločince za následek odložení popravu ani nový útrpný výslech a stejně tomu bylo v případě, že nařčený se nedostavil ke konfrontaci – vejvodu. Tomu hrozilo prohlášení za psance, se všemi důsledky, tak jako již v právu stavovském,¹⁶³ jak uvádí článek R XX: nikdo nesmí s psancem „[...] *tajně nebo zjevně, nižádné smlouvy* [...] *s kým kolivěk činiti neb se rovnati* [...]“. Zanedbání povinnosti dostavit se k soudu ve lhůtě šesti neděl však nemělo automaticky za následek prohlášení za psance. Na rozdíl od starší úpravy je dopřána takovému nařčenému lhůta jednoho roku a dne k omluvě, že nedodržel šestinedělní lhůtu, a pokud nebude proti němu vedeno prokurátorem trestní řízení, bude prohlášen za nevinného.¹⁶⁴ Podobně mělo být postupováno i tehdy, když v mučírně byl obviněn měšťan – jako představitel práva tu však vystupuje purkmistr a konšelé a prokurátora tu představuje královský rychtář. Lhůty jsou tu stejné jako u šlechticů, stejné je i prohlášení za psance.¹⁶⁵ Ačkoliv v právní praxi byly užívány různé tresty a jejich zostření, OZZ o nich mlčí a jediným ustanovením o popravách je zde čl. R XXVII, který je parafrází Práv městských a stavovských již v ustanovení ZZ a ukládá úřadu povinnost zajistit odsouzení křesťanskou útěchu a zakazuje ho opíjet.

11. Závěr

Rozbor trestněprávních ustanovení OZZ ukazuje jen část trestního práva, platného v Českém království od roku 1627 do tereziánské kodifikace v r. 1768. Již skutečnost, že ve městech a pro měšťany platil od roku 1579 zákoník Práva městská Království českého a že tentýž zákoník byl považován, pokud jde o trestní právo, za součást OZZ a že Deklaratoria a Novely, vydané v roce 1640, jeho ustanovení významně doplnily a upravily, ukazuje

na to, že právní řád absolutistického státu v 17. století je mnohem složitější, než bychom si mohli studiem jedné, byť zásadní kodifikace představit.

Některá zjištění jsou však nepochybně důležitá, zejména k posouzení politických a mocenských proměn, kterými český stát a česká společnost prošly po Bílé hoře. Jsou důležitá i pro posouzení proměn právního řádu – nejen jeho obsahu, formy, ale i teoretických východisek a negace –, proměn stavovského charakteru právního řádu a pro uplatnění nových právních principů a zásad, ovlivňujících pak náš právní řád do moderních kodifikací josefínských a počátku 19. století.

Pokusíme-li se ve zkratce shrnout naše poznatky, můžeme konstatovat, že trestní právo obsažené v OZZ mělo především zajistit nedotknutelnost absolutistických principů vlády habsburské dynastie, a to nejen v ochraně jejích dynastických nároků na dědičnou vládu v českých zemích, ale i v ochraně prostředků a forem, kterými je tato vláda vykonávána, a to ve vztahu k zemským vládním a zákonodárným institucím – zemským úřadům i sněmu –, k jednotlivým příslušníkům stavovské obce a k ochraně panovnických výsad a regálů. Právě proto se stává zákon jako projev vůle panovníka výlučným pramenem práva a právě proto je potlačen a zakázán obyčej či soudní nález jako pramen práva, tak jak se uplatňoval v době stavovské.

Ačkoliv v OZZ nalézáme důrazné potvrzení výlučnosti katolické církve, včetně jejího majetku, který je ovšem užíván pod autoritou panovníka a bez jeho vůle nesmí být zcizován,¹⁶⁶ postrádáme trestněprávní předpisy, které by chránily Boha, svaté a samotnou katolickou víru, tak jak to upravovalo právo městske. Taková ustanovení ostatně neobsahovalo ani zemské právo v době stavovské, a to snad byl důvod, proč kodifikátoři opomněli tato ustanovení do zákoníku vložit a proč městske právo jako subsidiární pramen tuto mezeru vyplňovalo. Teprve v „Josefině“ nacházíme poměrně důkladnou úpravu trestního stíhání rouhání, tj. jednání namířené proti Bohu, svatým a svatým obrazům.¹⁶⁷ Tu se prohlašuje za nejhorší zločin „*zlořečení, v kterém také skrze svaté svátosti, rány, kříž a umučení spásitele zaumylná a z pouhé zlosti zlořečení se zavírá, také nic proti pánu Bohu všemohoucímu, jeho nejčistotnější matce neb proti milým svatým, které se buď slovy neb skutkem děje*“. Trestem za tato jednání je namísto upálení stanoven trest stětím, zostřený trháním rozpálenými kleštěmi a smýkáním koněm. Hned v následujícím paragrafu (2) se pak stíhá kacířství, které je souzeno sice soudy duchovními, ale stíháno soudy hrdebními. V paragrafu 3 se pak stíhá čarodějnictví a kouzelnictví. Rouhání, stejně jako prostituce a porušení manželského svazku byly v reskriptu z 11. 11. 1683 prohlášeny za *crimina publica*. Na tuto právní úpravu pak navázala „Theresiana“ v roce 1768.

V OZZ můžeme rovněž pozorovat mimořádné úsilí o zajištění bezpečnosti a pořádku, a to i prostřednictvím pozemkových vrchností na jejich panstvích a jejich prostřednictvím i nad poddanými. Typické je to zvláště při stíhání vražd, ale i ve vztahu k tuláctví a žebrákům. Téměř se zdá, že se tu panovnickova moc již nezastavuje na hranicích šlechtických velkostatků, ale zavazuje šlechtice k respektování panovnickovy vůle, uplatňované vůči poddaným panovníka, a trestá je, pokud by úmyslně či z nedbalosti tuto vůli nerespektovali. Zákoník již nepřipouští, aby poškození nechali spáchaný zločin bez povšimnutí. Naopak, právo jim přísně ukládá povinnost trestní iniciativy, a to dokonce pod hrozbou „přísného trestání“.

Můžeme dále pozorovat, že s uplatněním tohoto mocenského cíle v právu končí poslední zbytky stavovského právního řádu (principy soukromoprávní, spoléhání na soukromou

iniciativu v trestním řízení) a nahrazuje je princip oficiality – principy obžalovacího procesu, byť zcela nemizí, mohou být z nezbytnosti a k prosazení zákona (tedy panovnickovy vůle) nahrazeny zásadou inkviziční.

Vrchnostenské soudy, místní „popravy“ se stávají organickou součástí absolutistické justice, podléhající společnému právu a centrálně řízenému systému. Jako by již tady a v těchto dobách zaznívaly příští představy o jednom náboženství, jednom panovnickovi a jednom právu.

Do popředí se dostávají noví či staronoví funkcionáři s rozsáhlou pravomocí – královský prokurátor, krajští hejtmani, novou působnost získávají soudci zemští a královská kancelář.

V řadě právních předpisů, zejména pokud jde o ochranu úředníků zemského aparátu, právního řádu a řádného průběhu soudů, se vychází ze stavovského práva, které se přizpůsobuje nové politické situaci a potřebám panovníka.

OZZ se již podrobně zabývá i útrpným procesem. Přebírá sice z městského práva požadavky na jeho umírněné a uvážené užívání, ale jeho provádění stále ještě ponechává obyčejí a místním zvyklostem, a to až do „Josefíny“, a stejně jako stavovské právo připouští a řeší případy obvinění příslušníků stavovské obce při útrpném výslechu a zmírňuje stará nekompromisní pravidla o „psancích nevyvedených“.

Zachování některých stavovských předpisů (odvolání na „předešlé zemské zřízení“) nás nesmí zmyšlit. Nové trestní právo v OZZ obsažené již opustilo 16. století a otevřelo novou cestu pro vývoj trestního práva a zejména trestního procesu, tak jak to později ukazuje poslední památník feudálního trestního práva „Theresiana“ z r. 1768 a nakonec i josefínský trestní řád z r. 1707. Teprve tehdy končí samostatný vývoj českého trestního práva a podobně jako úprava práv majetkových se stává součástí nového právního řádu, který vychází z potřeb jednoty právní úpravy všech rakouských a českých zemí, stejně jako tomu bylo v oblasti státní správy.

Poznámky

¹ Srov. K. Malý, Die Umwandlungsprozess der rechtlichen Stellung der Böhmisches Ständen nach dem Jahre 1620. In: *Recht – Religion – Verfassung, Festschrift für Hans-Jürgen Becker zum 70. Geburtstag*. (Eds. I. Kroppenberg – M. Löhnig – D. Schwab.) Gieseking Verlag 2009, str. 153–164.

² Tamtéž.

³ Srov. K. Malý, *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*. Univerzita Karlova, Praha 1989.

⁴ Srov. K. Malý, *Trestní právo a proces před městskými soudy. Komentář k trestněprávnímu ustanovením zákoníku Práv městských Království českého z roku 1579*. In:...

⁵ Srov. zvl. K. Malý, *Česká konfederace a Obnovené zřízení zemské – dvě české ústavy z počátku 17. století*. In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. (Usp. K. Malý a L. Soukup.) Univerzita Karlova, Nakl. Karolinum, Praha, 2006, str. 30–44, a literatura tam obsažená.

⁶ Text této studie vychází a cituje z vydání Hermenegilda Jirečka, kterou pod názvem *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného Království českého 1627* (Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627) vydal v edici „Kodex Juris Bohemici. Tom V. Pars 2. Constitutiones Regni Bohemiae anno 1627 reformatae“ v Praze, Vídni a Lipsku r. 1888. Poslední edici německé verze zákoníku vydal Lutz Rentzow, *Die Entstehungs- und Wirkungsgeschichte der Verneuert Landesordnung für das Königreich Böhmen von 1627*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 1998. Zde je také otištěna podstatná část poradních protokolů kodifikační komise.

⁷ Srov. K. Malý, *Trestní právo v Čechách*, str. 16n.

⁸ Čl. A VIII OZZ.

⁹ Srov. K. Malý, *Deklaratoria a Novely*. (Poznámky k obsahu.). In: *Vývoj české ústavnosti 1618–1918*. Praha 2006, str. 794–796.

- ¹⁰ OZZ, str. 6.
- ¹¹ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 59–60.
- ¹² Tamtéž, str. 60.
- ¹³ Srov. K. Malý, Deklaratoria a Novely, str. 795–796.
- ¹⁴ Čl. A XII OZZ, str. 20.
- ¹⁵ OZZ, str. 20–22.
- ¹⁶ Srov. K. Malý, Deklaratoria a Novely, str. 787.
- ¹⁷ Citujeme z české verze zákoníku, který představuje ve vývoji českého práva v období absolutismu důležitý spojovací článek mezi OZZ a Právy městskými a tereziánskou kodifikací. Ponechal v platnosti starou úpravu a měnil ji formou doplňků, vysvětlení a tím ji rozšiřoval. Hmotné právo v tomto ohledu tvoří v zákoníku jen menší část – mnohem významnější jsou tu předpisy procesní, které preferují proces inkviziční jako rychlejší a účinnější. Text ustanovení je tu doveden až do zcela kazuistických detailů, jakými je kupř. stanovení tax za jednotlivé úkony popravčích.
- ¹⁸ OZZ, str. 58–59. [nejde o odkaz na zákoník „Josefina“?]
- ¹⁹ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 67–79.
- ²⁰ Čl. A XLII OZZ, O přísaze nejvyššího purkrabího, která byla v OZZ vzorem pro ostatní přísahy, které musely být po smrti panovníka úředníky znovu novému králi složeny.
- ²¹ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 65–66.
- ²² Srov. art. 19, § 40, str. 75–76.
- ²³ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 71.
- ²⁴ OZZ, čl. I I až I II, str. 308.
- ²⁵ Čl. I II OZZ, str. 308.
- ²⁶ OZZ, str. 314.
- ²⁷ Čl. I XVIII OZZ, str. 316–320.
- ²⁸ Tamtéž, str. 320.
- ²⁹ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 67.
- ³⁰ ZZ 1530, čl. 5; srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 67.
- ³¹ Čl. B VII OZZ.
- ³² Srov. K. Malý, Deklaratoria a Novely, str. 799.
- ³³ Srov. Práva městská, art. BXXV, str. 50.
- ³⁴ Art. F XLVII. „Křikové, kteříž se často při témž soudu dějí, to aby nebývalo pro vážnost a vzácnost saudu, když se otevře, pod tou pokutau, jako při saudu zemském. OZZ, str. 244.
- ³⁵ OZZ, str. 269–270.
- ³⁶ Čl. G IX OZZ, str. 270.
- ³⁷ Tamtéž.
- ³⁸ Čl. B 11, ZZ 1549, CIB T IV, P I, S I, str. 154. Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 92–93.
- ³⁹ Čl. G XIV OZZ, str. 272.
- ⁴⁰ Čl. G XV OZZ, str. 274.
- ⁴¹ Čl. S I až S XX OZZ, str. 518–530.
- ⁴² OZZ, str. 518.
- ⁴³ Čl. CIB, T IV, P I, S I, str. 600n.
- ⁴⁴ Čl. S II OZZ „O opovědnících a těch, kteří poddanosti v dědičném Našem království českém zhoštění jsauce, práva a spravedlnost svých ne právem, ale mocí vyhledávají a mítí chtějí“, str. 518.
- ⁴⁵ Čl. S III OZZ, str. 518–519.
- ⁴⁶ Čl. S IV OZZ, str. 520.
- ⁴⁷ Čl. S V OZZ, str. 520.
- ⁴⁸ Čl. S VI OZZ, str. 520.
- ⁴⁹ Čl. S VII OZZ, str. 521–522.
- ⁵⁰ Čl. S VIII až S IX OZZ, str. 522.
- ⁵¹ Čl. S VIII OZZ, str. 522.
- ⁵² Srov. K. Malý, Deklaratoria a Novely, str. 794.
- ⁵³ Čl. S X až S XII OZZ, str. 522–524.
- ⁵⁴ Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 55n.
- ⁵⁵ Podrobně k tomu srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 57–59.
- ⁵⁶ Čl. A XX OZZ, str. 29–30.
- ⁵⁷ Srov. OZZ, str. 526–530.
- ⁵⁸ K problematice této trestné činnosti v právu stavovském srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 120–128.
- ⁵⁹ Čl. S XVI OZZ, str. 528.
- ⁶⁰ Čl. S XVII OZZ, str. 528.
- ⁶¹ Čl. W I až W IV OZZ, str. 562–566.
- ⁶² OZZ, str. 562.
- ⁶³ Čl. Q XLVI až Q XLVII OZZ, str. 480.
- ⁶⁴ Čl. W IV OZZ, str. 564–566.

- 65 Čl. Q XXXVIII OZZ, str. 476.
- 66 Čl. Q XLVIII až Q LVII OZZ, str. 482–486.
- 67 Srov. K. Malý, Ochrana vlastnictví ve Vladislavském zřízení zemském. In: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). (Usp. K. Malý a J. Pánek.) Praha 2001, str. 207–217.
- 68 Čl. Q L OZZ, str. 482.
- 69 OZZ, str. 524–526.
- 70 O jeho vzniku a vývoji i praxi v době předbělohorské K. Malý, Ochrana vlastnictví, str. 147n.
- 71 Čl. Y I až Y XIV OZZ, str. 572–580.
- 72 „žádného stavuňku, fedruňku a přechovávání“, čl. Y I OZZ, str. 572.
- 73 OZZ, str. 574–576.
- 74 OZZ, str. 578.
- 75 Čl. Y X OZZ, str. 578.
- 76 Čl. Y XI OZZ.
- 77 Čl. Y XII OZZ, str. 578–580.
- 78 OZZ, str. 580.
- 79 Čl. Y XIV OZZ, str. 580.
- 80 Srov. K. Malý, Deklaratoria a Novely, str. 823–824.
- 81 Zvl. v člancích Q I až Q XXI OZZ, str. 456–466.
- 82 Čl. Q I OZZ, str. 456.
- 83 Čl. Q IV OZZ, str. 456–458.
- 84 OZZ, str. 466.
- 85 OZZ, str. 580–584.
- 86 Čl. Z I, str. 580
- 87 Čl. Z III OZZ, str. 582.
- 88 Čl. Z IV, str. 582–584.
- 89 Čl. Z VI OZZ, str. 584.
- 90 OZZ, str. 378.
- 91 Tamtéž, „Pokudžby kdo [...] z summy víceji úrokův, mimo šest kop ze sta kop [...] bral.“
- 92 Čl. L XXXV až M XVI, str. 370–378.
- 93 Čl. M IX OZZ, str. 374.
- 94 Čl. M X OZZ, str. 374–376.
- 95 Čl. M XI OZZ, str. 376.
- 96 Čl. M XVI OZZ, str. 378.
- 97 Čl. M XII OZZ, tamtéž.
- 98 Čl. Q LXIX OZZ, str. 494–496.
- 99 Čl. Q LXVIII OZZ, str. 494.
- 100 OZZ, str. 530–541.
- 101 Čl. T X OZZ, str. 536–537.
- 102 Čl. T XV OZZ, str. 540, kde se za mord považuje i výstřel a zranění oběti, aniž by čin byl dokonán smrtí postřeleného
- 103 Čl. T XVI OZZ, str. 541.
- 104 Čl. T XXVI OZZ, str. 546“...Prokázal-li by pak morděř nevinu svau, však mordu by zapíratí nemohl, ale i to provedl, že jest násilí a nepříteli svému brániti se musel...“
- 105 Čl. T XXI OZZ, str. 544.
- 106 Čl. T XIV OZZ, str. 538.
- 107 Srov. Práva městská, art. NXXVII–01., str. 322–334.
- 108 Čl. T II OZZ, str. 532.
- 109 Čl. T III OZZ, str. 532.
- 110 Čl. T IV OZZ, str. 534.
- 111 Čl. T V OZZ, str. 534.
- 112 Čl. T VI OZZ, str. 534.
- 113 Čl. T X OZZ, str. 536–538.
- 114 OZZ, str. 536.
- 115 Čl. T IX až T XII OZZ, str. 536–538.
- 116 Čl. T XVII OZZ, str. 540.
- 117 Čl. T XIX OZZ, str. 542.
- 118 Čl. T XX OZZ, str. 542–544.
- 119 Tamtéž, str. 542–543.
- 120 Čl. T XXVI OZZ, str. 546.
- 121 OZZ, str. 546–548.
- 122 Čl. T XXVIII OZZ, str. 548.
- 123 Čl. T XXX OZZ, str. 548.
- 124 OZZ, str. 584.

- 125 Čl. Z I až Z V OZZ, str. 580–584.
126 Čl. R I až R V OZZ, str. 496–500.
127 Čl. R I OZZ, str. 496.
128 Čl. R III OZZ, str. 498.
129 CIB IV, str. 414.
130 Srov. str. 59–63.
131 Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 206–230.
132 Čl. V I až V 15 OZZ, str. 554–562.
133 CIB IV, str. 590.
134 Za nářek cti se považovalo obvinění, že je někdo zrádce, že jedná proti své cti, podvodně a úkladně, že je z kurvy syn či panchart, žena že je kurva, zjevný zloděj, falešník.
135 Čl. V II OZZ, str. 554.
136 Čl. V IV OZZ, str. 554–556.
137 Čl. V IV OZZ, str. 554.
138 Čl. V III OZZ, str. 554.
139 Srov. zvl. K. Malý Trestní právo v Čechách, str. 221.
140 Čl. V V až V VI OZZ, str. 556.
141 Čl. V IV OZZ, tamtéž.
142 Čl. V VIII OZZ, tamtéž.
143 Čl. V XI OZZ, str. 560.
144 Čl. XII OZZ, str. 560.
145 Čl. V XIV a V XV OZZ, str. 560–562.
146 Čl. E 33 ZZ 1549.
147 Ještě v ZZ 1549, a to v čl. E 34, CIB IV, str. 212, se povoluje lání předepsanými výroky, označením dlužníka za „[...] lháře pro peníze [...]“, že „[...] jest nešlechtně a zrádně nad ním učinil pro peníze [...]“. Stejnou úpravu mělo i ZZ 1564 v čl. K 27, CIB IV, str. 594.
148 CIB IV, str. 593.
149 OZZ, str. 500–514.
150 V podstatě jde o novou úpravu, ovlivněnou stavovskými předpisy, obsaženými již v ZZ 1549, a to v čl. V 5, V 6, V 9 a V 10. Srov. K. Malý, Trestní právo v Čechách, str. 52.
151 Čl. R VI OZZ, str. 500.
152 Čl. R VII, R VIII, R IX.
153 Čl. R VIII OZZ, str. 502.
154 Čl. R IX OZZ, str. 502.
155 Čl. R VIII OZZ, str. 502.
156 Čl. R XXV OZZ, str. 512–514.
157 Čl. K 60 ZZ 1564, CIB IV, str. 600.
158 Čl. R XXIV OZZ, str. 512.
159 Čl. R XXII OZZ, str. 510.
160 Čl. R X OZZ, str. 502–504.
161 Čl. R XI OZZ, str. 504.
162 Čl. R XII až R XIII OZZ, str. 504–506.
163 Čl. R XV až R XVII OZZ, str. 506.
164 Čl. R XXI OZZ, str. 510.
165 Čl. R XVIII OZZ, str. 508.
166 Srov. ustanovení „O religii neboližto náboženství“, čl. A XXIII „O duchovním stavu“, čl. A XXIV „O neodcizování statkův duchovních“ a čl. A XXV až XXVI, str. 32–36.
167 Srov. „Josefina“, art. 19, § 1, str. 56; art. V, § 15 až 16, str. 21.

Das Strafrecht in der Verneuertem Landesordnung für Böhmen

Karel Malý

Zusammenfassung

Der Artikel analysiert die bisher unterlassenen strafrechtlichen Bestimmungen der Verneuertem Landesordnung für Böhmen aus dem Jahre 1627, durch die sich der Absolutismus durchgesetzt hat. Der Autor erforscht allmählich das System des Strafrechts. Er beginnt mit dem allgemeinen Teil und geht dann zügig zu einzelnen in der Landesordnung festgelegten Tatbeständen über (z.B. befasst sich er mit den Straftaten der Beleidigung der Majestät, des Missbrauchs der Amtsgewalt, Vermögensstraftaten, Straftaten gegen Leben und Gesundheit oder mit der Tortur).

Der Autor beschränkt sich nicht nur auf Auslegung und Analyse des Textes der Verneuertem Landesordnung für Böhmen, sondern kompariert ihn auch mit den Novellen und Deklaratorien aus dem Jahre 1640, dann mit den vorherigen Strafrechtsnormen der Ständezeit und nicht zuletzt mit den nachfolgenden Bestimmungen der Constitutio Criminalis Josephina aus dem Jahre 1707.

Der Autor konstatiert, dass die Verneuerte Landesordnung für Böhmen lückenhaft ist, denn es fehlen dort einige elementare strafrechtliche Grundsätze, die schon im Kodex des städtischen Rechts aus dem Jahre 1579 von Pavel Kristian von Koldin fest verankert waren. Der Ausgangspunkt, nach dem sich die Schöpfer der Landesordnung gerichtet haben, war es ein einheitliches, geschriebenes, durch den Willen des Herrschers erschaffenes Recht hervorzubringen. Ihr Motto hieß: „ein Monarch-ein Glaube-ein Recht“. Deshalb wurde auch das altfeudale ständische, religiös tolerante Gewohnheits- und Präzedenzrecht aufgehoben. Die Umsetzung neuerer Strafrechtsnormen in der Verneuertem Landesordnung für Böhmen war also eine Konsequenz der Veränderung der Machtverhältnisse in der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg, sie hat aber ebenfalls den Weg für spätere Kodifikationen des 18. Jhdts. geöffnet.

Das sieht man auch an den Rechtprinzipien. Die privatrechtlichen Grundsätze wurden durch das Offizialitätsprinzip, Inquisitionsprinzip oder Schriftlichkeit des Verfahrens ersetzt.

Durch die Analyse des Textes der Verneuertem Landesordnung für Böhmen wurden auch neue interessante Erkenntnisse festgestellt. Z.B. dass im 17. Jhd., d.h. in der Zeit der strengen Rekatholisierung zwar die katholische Kirche als Alleinkirche des Königreichs konstituiert wurde, aber sie konnte das Vermögen nur durch die Autorität des Königs haben und mit ihm disponieren und der strafrechtliche Schutz der katholischen Kirche, des Gottes und der Heiligen, war in der Landesordnung im Gegensatz zum städtischen Gesetzbuch aus dem Jahre 1579 nicht direkt verankert. Diese Lücke wurde erst in der josephinischen Halsgerichtsordnung aus dem Jahre 1707 erfüllt, auf die später auch die Constitutio Criminalis Theresiana angeknüpft hat.

Eine außerordentliche Aufmerksamkeit widmet die Verneuerte Landesordnung den Anstrengungen um eine Garantie von Sicherheit und Ordnung auf dem Lande, und zwar soll sie durch die Obrigkeit gewährleistet werden. Zum ersten Male hält die Staatsgewalt nicht an der Grenze des adeligen Großgrundbesitzes an. Auch die Obrigkeit musste in der Absolutismuszeit die Strafrechtspolitik des Herrschers befolgen und sich dem zentral geregelten und geleiteten Recht unterordnen.

Obwohl die Verneuerte Landesordnung (im Einklang mit dem Kodex des Stadtrechts aus dem Jahre 1579) die Folter als Beweis theoretisch relativiert, regelt sie sie nur teilweise sehr ausführlich und überlässt den Vollzug der Tortur ganz den lokalen Bräuchen. Erst die *Constitutio Criminalis Josephina* aus dem Jahre 1707 brachte in dieser Hinsicht die Vereinheitlichung und gewisse Modernisierung.

Zum Schluss kann man sagen, dass die Verneuerte Landesordnung in den Einzelheiten auf früheres Landrecht zwar anknüpft, aber sonst verlässt sie die ständische Rechtskultur und prädestiniert somit folgende strafrechtliche Gesetze des 18. Jhdts.